

ԵՐԿՐԱԳՈՒՆՏ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ

ԱՄՍԵԱՅ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԱՍԻԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

ՏՆՕՐԷՆ-ԽՄԲԱԳՐԱԳՆՏ

ԵՂԻԱ ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՅՈՒՆԻՍ 1884

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹԻՒՆ

Խախտչա տո իմրագրութիւն
 Հայկական նշանագիր. ՍՈՒՔԻԱՍ Վ. ՊԱՐՈՆԵԱՆ
 Բաժանումն աշխատութեան (Սղանլի Ճիվրնո)
 Թարգ. ՊԱՂՏԻԿ ՆԵՎՐՈՒՋ
 Մանկավարժական, Բնական դասխարակութիւն. ՄԻՀՐԱՆ ՏԱՄԱՏԵԱՆ
 Իշուն վնիռն (Առակ) ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ ՓԱՆՈՍԵԱՆ
 Ախսային փոխադրութեանց վեռայ Ս. Յ. ՅԱԿՈՒԲԵԱՆ
 Առ. Վօլֆկան Ամէս Մօզաւ. ՍՏԵՓԱՆ ՍՈՒՐԷՆԵԱՆ
 Կրթական շարժում ի Ջմիւռնիա. ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ
 Կին ժապոնի (Առ. Պ. Բիւզանդ Պարոյր) ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ
 Սանասարեան վարժարան ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ
 Ալվացի Սաւար (Lors Պայրըն) Թարգ. Թ. ԿԷՋԻՐԵԱՆ
 Ժողովրդական դրամատուն ի Բարիզ. ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ
 Խնդակցութիւն Խ. Ժոնուցմունց

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՄԵԱՆ

1884

ԵՐԿՐԱԳՈՒՆՏ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍ

ԱՄՍԵԱՅ

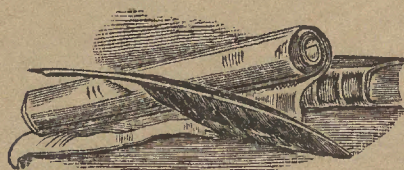
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԱՄԻԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

ՏՆՕՐԷՆ-ԽՄՐԱԳՐԱՊԵՏ

ԵՂԻԱ ՏԷՍԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՅՈՒՆԻՍ 1884

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՄԵԱՆ

1884

ԵՐԿՐԱԳՈՒՆՏ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍ

ԱՄՍԵԱՅ

ՈՍԿԻ ԳՐԻՉ

ԽՐԱԽՈՅՍ ԱՌ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Մեծապատիւ Տէր Տիգրան Ս. Փէսիմալնեան, խորհրդատու բժիշկ Նորին Կայսերական Վեհափառութեան Սուրբանին եւ հեղինակ Մարդկային պատասման պատմութեան, ոսկեփետուր սիրալի գրիչ մը նուիրել հանեցաւ Հանդիսիս Տնօրէն-Խմբագրապետին: Ամենաջերմ շնորհակալութեամբ կ'ընդունինք սոյն փափուկ նուէրն ո'չ մեր գրական արժանեացն համար՝ որ փոքր է, այլ մեր ապագային համար՝ որ մեծ ըլլայ գուցէ . . . :

[Երկրագունձին աշխատակցաց թիւն օր ըստ օրէ կ'աւելնայ. մարդկային ծանօթութեանց ամեն ճիւղերուն վրայ ճառելու կոչուած ըլլալով Ասիական ընկերութեան Հանդէսն, անտարակոյս որքան մեզ նոյնքան մեր ազնիւ ընթերցողաց համար ուրախառիթ է տեսնել թէ՛ ձեռնհաս անձինք կը հաճին սի-

ամսաթերթիս, որ յաւակնութիւնն ունի մայրաքաղաքիս արայօժար նուիրել իրենց աջակցութիւնն առ ի բարգաւաճումն ռաջին գրական ու գիտական Հանգէսն ըլլալու: Որպէս մեր բոլոր պատուարժան աշխատակցաց, նուիրական սրարօք կը համարինք նաեւ հրապարակաւ յայտնել մեր ամենաջերմ եւ ամենախորին շնորհակալիքն առ Գերաշնորհ Հայր Սուքիաս Պարոնեան, որ փափաքած է Երկրագունքի միջոցաւ իւրոյս ընծայել Հայկական տառից վրայ այն ընդարձակ ու գեղեցիկ բանախօսութիւն, զոր ի Մանչէսթըր արտասանած էր՝ որպէս օրագիրք յիշեցին ժամանակին: Օրագիրք յայտնեցին նաեւ թէ սոյն բանախօսութիւնն հմուտ հեղինակին գրչին տակ եւս առաւել ընդարձակութիւն ապա գտած եւ կատարեալ գործի մը հանգամանքն ստացած էր: Ահա այդ նոր, կարեւոր ու նշանաւոր գործն է՝ զոր Երկրագունք պատիւ ունի լուսանուէր իր էջերուն միջոցաւ տալ յընթերցողմն Հայ ժողովրդեան:

Այս առթիւ քաղցր պարտականութիւն մ'է մեզ ի սրտէ խնդակցիլ մեր Մանչեսթըրի պատուական հայրենակցաց, որք իրենց ընտրամտութիւնն անգամ մ'ալ ապացուցին՝ Անգլիաբնակ Հայ գաղթականութեան հովուութեան կոչելով այնպիսի՝ եկեղեցական մը, որ հաւասարապէս կը փայլի աղքատին եկեղեցւոյն եւ դարուս յառաջդիմական ոգւոյն յարմարն: Անգլիաբնակ Հայ գաղթականութեան՝ մեր շնորհաւորութեանց հետ կը մատուցանենք մեր սրտագին շնորհակալիքն ալ այն փոյթեռանդն աջակցութեան համար, զոր կը հաճին շնորհել Ասիական ընկերութեան հրատարակութեան: Հանդիսիս գործակալն ի Մէնչեսթըր՝ Մեծապատիւ Տ. Գարեգին Մօլտավաքեան՝ ուսեալ եւ հայրենասէր երիտասարդ, մասնաւորապէս կը բռնանայ մեր երախտագիտութեան վրայ:

Այս բանասիրութեան կետագրեալ մասանց համար հարկ չէ բացատրութիւն տալ մեր ընթերցողաց, ոյց անծանօթ չէ Գրաքննութեան խտուրտութիւնն:]

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԳԻՐՔ(1)

« Այբուբենի պատմութիւնն առաջին գլուխ
է պատմութեան ընդհանուր քաղաքակրթու-
թեան » ՏԲ. 1890 ՐՄԱՆ.

Հայկական լեզուին ամբողջեան հիմունք՝ Հայկական նշանագիրքն են: Եթէ Հայկական լեզուն մեր ազգութեան կենդանապահ մարմինն է, Հայկական նշանագիրք՝ այն ուր կենդանատու հոգին է: Այս հոգին տրուեցաւ Ազգիս հանճարովի և արդեամբք մեծին Մեսրոպայ վարդապետի՝ ասկէ իբր 1500 ամօք յառաջ ի սկիզբն Ե դարու:

Արժանապէս դարուց դարք պահեցին զայդը գտողի զյիշատակն. վայելչապէս և Դուք, Համախմբեալք մեծապատիւ Տեառք և Տիրուհիք Հայկազունք, առիթ կուտայք անգամ մի ևս առանձին եղանակաւ վերանորոգել այսօր զայդ յիշատակը հանդիսաւորապէս՝ յատեան բերել տալով ի Մանչեսթրեան Ազգային Լսարանիս՝ զիւրոյ մեծի գործոյն զպատմութիւնն: Ի ձերումդ խուռն ներկայութեան կը նկատեմ իբր խորին մեծաբանք առ Մեսրոպայ դործն մեծ՝ որ յաւիտեան պիտի ապրի ընդ ազգս, և առ Մեսրոպայ ոգին մեծ՝ որ յաւիտեան պիտի ապրի ընդ Ազգիս:

Թէ արդարեւ Մեսրոպեան Այբուբենից ընդ խոնարհ կերպարանօքն ամենաբարձր կարեւորութիւն ծածկեալ կոյ մեր ազգային կենաց համար, թողէք որ բացատրել տամ զայն բերանով օտարազգի՝ բայց ականաւոր և գլխիցէ առաջինն իսկ յօտարս իւր խոր հայտումամբքն՝ հայասիրին Սէն-Մարդէն (Saint-Martin)

(1) Բանախօսեալ այս առաջին մասն ի Մանչեսթր ի 25 դեկտեմբեր 1885:

Գաղղիացւոյ. « Մերովբայ այս գործն (այբուբենից ըս-
« տեղծումն) որ սոսկ մատենադարական երևոյթ ինչ ունի,
« պատճառ եղև իսպառ բաժնելու զՀայս՝ Արևելից ի
« միւս աղգերէն. դա զՀայս առանձին ժողովուրդ կազ-
« մեց: Մերժել տալով զօտար այբուբենները, որք սրբ-
« ուած Հայոց երկրին մէջ՝ կրնային առիթ լինել
« ծաւալման հեթանոսական աղանդոց և Զրադաշ-
« տական կեշտին, հաստատեց զՀայն Քրիստոնէական
« կրօնից մէջ: Այդ նշանադրաց զլուծով պահուեցաւ
« Հայ լեզուն և մատենադրութիւնը: Հաւանական է որ
« եթէ դա չլինէր, այդ աղգը չէր յապաղեր խառնիլ
« Պարսից և Ասորւոց հետ և ջնջուիլ իսպառ, ինչպէս
« ջնջուած են այնքան հին Ասիական ժողովուրդք: Իւրմով
« է գարձեալ որ մասնաւորապէս կ'որոշուի Հայ Եկեղե-
« ցին, որ զիւր անկախութիւնն պահած է և կը տուէ
« մինչև ցմեր օրերն:» (1) Զայդ ընդլայնեալ իմաստն ամ-
« փոփեւելով իմն ըսած է և մերս Ստեփաննոս Ասողիկ.
« Սկիզբն դպրութեանս Հայոց՝ եղև սկիզբն մեծի գիտու-
« թեան ». (Բ. ա):

Կը ճշմարտի ուրեմն և ի մեզ առանձինն, զոր ինչ խո-
րաքան դրինք, թէ նաև Հայկական Այբուբենից պատ-
մութիւնը՝ մեր քաղաքակրթութեան պատմութեան (զոր
կը խրախուսիմ ըսել թէ ունիմք)՝ առաջին իսկ գլուխն է:

Զայդ նախատարր պատմութիւն մերոյ քաղաքակր-
թութեանս լսելու փութալով Զեր աստ, Տեարք իմ և
Տիրուհիք մեծարգոյք, մի համարիք կարծել ազնուախոհ
խոնարհամտութեամբ թէ գուցէ մեղադրելի անգիտու-
թիւն մի անգիտացած լիջիք մինչև ցայսօր՝ զայդ պար-

(1) Լը սյօ (Le beau). Պատմութիւն քսորին Կայսերութեան.
— տպ. Սէն Մարգէն. 1824. Հտ. Ե. էջ 520:

կեշտիկ առարկային — զոր մեր տղայոց ուսման իբր առաջին և ոտորնագոյն մատն կը նկատեմք սանդղոց — չգիտեիմք զպատմութիւնն՝ թէ երբ, յու՞մէ, ի՞նչ աղբիւրներէ, որով եղանակաւ ծագումն առած է, և որպիսի փոփոխութեամբք ցմեզ հասած: Ոչ Դուք միայն, Մեծապատիւքդ, այլ տգիտացան զայն մինչև ցօրս յայս նաև ամենայն գիտունք և բանասէրք, եթէ մերազնեայք և եթէ օտարազնեայք: Բազումք թէպէտ վաստակեցան ի նոյն, ոմանք իբր հետաքրքիրք, և ոմանք իբր հետաքննիք, բայց այդ բազմախուռն աշխատաւորաց խմբին վերջին խոստովանութիւնն ոչ այլ ինչ եղաւ, բայց այն՝ զոր անկեղծ համարձակախօսութեամբ խոստովանած է մին յազգային նշանաւոր գիտնականաց կենդանի ժամանակիս — Փերովբէ Պատկանեան — որ երկար ամօք մինչև յայժմ ի Բեդրսպուրկ քաղաքի ի կայսերական համալսարանին Արևելեան լեզուաց զվարժապետութիւնն փառաւորէ. «Հայկական տառից դիւտն, ասէ, այնպիսի «իր է որ արդարև յեղափոխութիւն մեծ յառաջ բերաւ «ի Հայս. սակայն իւր ծագման պատմութիւնն, — թէ-«պէտ է դարու լաւագոյն մատենագիրներէն և նոյն «իսկ դտողին աշակերտներէն պատմուած, — մութ «մնացած է մեզ:» — «Մեք այժմ, կը յաւելու, չեմք «կարող պատասխան տալ այդ հարցման:»⁽¹⁾ Ոչինչ տարբեր կը խօսի և Գաղղիացին Վիկտոր Լանկլուա, մինչև յայժմ եղած հետազօտութեանց վերայ զայս ընդհանուր տեսութիւնն առնելով. «Շատ ճառուած է Հայկական տառից գիւտոյն պատմութեան վերայ, սակայն անբատուգութիւնք և հրաշալեաց պատմութիւնք, որ նոյն իսկ ժամանակակից Հայ պատմչաց մէջ կ'երևի, առիթ

(1) Աղբերք հայ պատմութեան Հայոց. (տես յԱյստեղ. 1879 էջ 555-6):

տուած են կարծեաց բոլորովին անհամաձայնից առ իրեարս:» (1)

Այսպիսի է ահաւասիկ այս խոնարհերեոյթ առարկայիս պատմութիւնն. մի՞նչ, անստոյգ, խորհրդաւորութեամբ քողարկեալ, խնդիր մի ամենեցուն իսկ ցարդատումանց տակ անփշրելի: Գուցէ թէ յանդգնութիւն և յաւակնութիւն մեծ համարուի այժմ յիս, որ ի Ձէնջ, Տեարք իմ, առաջարկութիւն մը սոսկ ընդունելով, մատգիւր համարձակեցայ զնոյն խնդրոյ ձեռք զարնել, և համարձակեցայ՝ ոչ իբր լսի պատմիչ հին և նոր ըսուած և գրուած կարծիքներ որ ինչ կան այս խնդրոյս վերայ կրկնելու, և զբաղումանդամ յեղ յեղեալն միւսանգամ երկրորդելու, — այլ ամենեւին անկախ ի նոցանէ՝ գլխովին ղինդիրն ՚ի հիմանց իսկ ձեռք առնուլ, և մերձիլ որքան հնար է՝ ղվերջնականն ասելու: Այլ այսպիսի դժուարին գիտաւորութեան մը թէկն ածելու արդէն անխուսելի ստիպումն ունեցած էի ես ինքն կանխաւ, ՚ի վաղուց ձեռնարկեալ վնեւովս զՀայկական հնագրախօսութեան (Paléographie Arménienne) — որ է Հայերէն հին ձեռագիր մատենից պատմութիւնն, նոցա սկզբնաւորութիւնն, յառաջագիւտութիւնն, դարէ ի դար կրած այլայլմունքն, և նոցա բնաւորութեան ամբողջ նկարագիրն այդ դործն ի բնէ հարկ ի վերայ իմ դրած էր նաև Հայկական նշանագրաց ծագման զպատմութիւնն հետազօտել: Այդ հարկը կը պահանջէր աւելի իմն խնամք և փոյթ յինէն, քան թէ յայլոց գիտնոց՝ որք նոյն խնդրով պարապեր էին մինչև ցարդ: Նոքա իւրեանց ենթադրեալ կարծեաց մէջ անկախ և ազատք էին. եթէ սխալ կարծիք մը ևս տային, պատասխանատուութեան հետևանք մը չկայր. իսկ ինձ մնայր պա-

(1) Collec. des Hist. Armen. Հա. Ա. էջ ԺԴ.)

տասխանատու լինել որ և է կարծեայ՝ զոր պիտի ընդունէի: Իմ գործոյս մէջ այդ պատմութիւնը, իբր սկզբնաւորութիւն Հայ գրադիտութեան, ներքին յարաբերութիւն և սերտ կցորդութիւն ունէր հաստատել հետադայ դարուց ձեռագիր մատենից պատմութեան հետ. ներքի չէր անստոյգ և երկբայական սկզբան մը վրայ հիմնել տեսութիւն մը՝ որ բովանդակ գործոյն ոգին պիտի լինէր: Արդար էր անշուշտ այս հարկին պահանջումն, որով արդար և իմ քաջայանդգնութիւնս ի փորձ:

Սակայն խոստովանելու եմ որ խնդրոյն խրթնի՝ մայառուտ և կոպճուտ դիրքն և կերպարանք ի միոյ կողմանէ, և ի միւսմէ կողմանէ կենացս պարագայք կը դանդաղեցունէին յառաջ փոխելու զիմ քայլերս այդ ինքնայորդոր աղատ ձեռնարկութեանս մէջ: Ոչ խնդրոյն՝ այլ աշխատութեան հարկին կերպարանքն փոխուեցաւ յանկարծ, երբ ի Զէն՝ Մեծապատիւ Ունկնդիրք, հասաւ առ իս առաջարկութիւնդ: Ստիպիչ և փութացուցիչ էր հրամանն. ժամ էր անյապաղ ամենայն ճգամբ կոխել զամենայն իսկ անկոխելիս, կոտորել փշրել զամենայն խոչնդոտն և արգելս, և հասնիլ յայն որ նպատակիս կէտն էր: Արդարեւ սատար եղև ինձ բախտն, եւ ահա վերջին սեպտեմբեր ամսոյն 3^ա և 4^ա օրերն էին, յորս յանակնկալս ծնաւ ի միտս իմ այն բաղմաբեղուն և հիմնական դադափարն, որոյ լուսով մի առ մի խնդրոյն ամենայն կնճռամունքն և խրթնութիւնք քակեցան, պարզեցան, և տեսի ի հեռուստ զուղւոյն ծայրն: Արագեցան այնուհետեւ քայլերս, և հասի: Այդ ճգունքն եւս եւ այդ յաղթութիւն, զոր ի կարգի դրած պիտի պատկերացունեմ առաջի Զերոյ ազնուամիտ ունկնդրութեան:

Եթէ արդարեւ բարեբախտ պիտի գանուիմ իմ ակնկալութեանս մէջ՝ որ բանասիրական աշխարհը յարգ իմն

ընծայէ գործոյս, և նկատէ զայն իբր պտուղ մի ըստ բաւականի հասունացեալ, գիտացէք, Տեառք իմ եւ Տիրուհիք մեծապատիւք, որ Ձերոց խրախուսանաց լուսախառն ջերմութեամբն խայծեցաւ դա. — ուստի եւ առ Ձեզ կը նուիրաբերիմ զայն, իբր երախայրիք քաղեալ ի թփոյն, որ 'ի Ձէնջ ի ժամուս պաշտպանեալ է:

Կրկնակի է բանախօսութիւնս ըստ գլխաւոր մասանց. Պատմական և Հնագրախօսական: Յաւաճնումն՝ իբր նախապատրաստութիւն՝ պիտի տարածեմ առաջ և ինչ որ պատմութիւնն կ'աւանդէ մեր այժմեան Հայկական նշանագրաց ստեղծման անցից վերայ, այն թէ ո՞ր եղեւ այդոցիկ հնարուն, թէ ինչ պատճառք եղեն այդ հնարման, և թէ որո՞վ եղանակաւ կատարուեցաւ այն: Պիտի ստիպուիմ սակայն ոչ իբր սոսկ պատմիչ լինել եղբրոցն, այլ միտի նաեւ ի քննադատական տեսութիւնս. քանզի այդ պատմութեան իսկ մէջ են՝ — ինչպէս արմատք այդ ամենայն այժմեան անստուգութեանց, երկմտութեանց և անհամաձայնութեան կարծեաց, որք զինդիրն մթաղնած են, — անդ են նաեւ արմատք այն կարծեաց, զոր համարձակիմ բոլորովիմք իսկ իմս կոչել և նոր: Եթէ միանգամ պատմական մասին բազմախօսուն շիոթք քանդուին և մաքրուին ի բաց, ինքնին իսկ պիտի պարզուի խնդրոյն դաշան, և այնուհետեւ գիւրահեշտ քայլիւք պիտի յառաջանամք և մտնեմք յերկրորդ մասնն, Հնագրախօսականն, որ մերոյ ճառիս գլխաւոր իսկ նիւթն է: Ի դմին պիտի տեսնեմք թէ Հայկական նշանագրացդ ո՞ր այն է բնիկ ծագումնն, և ո՞ւստի և յումէ՞ և յորո՞ւմ ժամանակի սերեալ՝ ոչ միայն մեր Այբուբենքն, այլ և այդ Այբուբենից մէն մի տառերն:

ՄԱՍՆ Ա.

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

Ա.

Աղբիւրք պատմութեան. — Բազմաթիւ են Հայկական նշանագրաց զիւտոյն զնշանաւոր դէպոսն յիշատակող պատմագիրք՝ մեր աղգային հին մատենադարանին մէջ. սակայն բազմադոյնքն ի նոցանէ միջին կոչուած դարուց են, — այսինքն դարերով յետոյ քան զդարն Ե. յորում կատարուած է զիւտն. — իսկ մերձաւորքն ժամանակաւ երեք են միայն. Կորիւն վարդապետ, Մովսէս Խորենացի և Ղազար Փարպեցի: Առաջին երկուքն հարազատ աշակերտք իսկ Մեսրոպայ վարդապետին, եւ երրորդն, թէպէտ ոչ աշակերտ, բայց ժամանակակից վերջին ամաց կենայն Մեսրոպայ: Այդ երեք պատմիչք որ գլխաւոր աղբիւր եղած են յաջորդ պատմչաց, նոյնն պիտի ըլլան նաեւ մեզ՝ մասնաւոր հետազօտութեամբք (1):

Կորիւն, որ առաջինն եղած է ի սոսա, զիւր պատմութիւնը կ'ընէ այն մատենին մէջ, զոր գրած է զվարուց իւրոյ վարդապետին՝ զկնի նորա մահուանն: — Քան զնա ոչ բազում ամօք յետոյ՝ զնոյն անցս գրած է և Մովսէս Խորենացի՝ իւր Պատմութեան Հայոց մատենին մէջ (Գ. խէ. ծբ. ծգ.): Իսկ Փարպեցին Ղազար յեռած է զնոյն այն գրոց մէջ՝ զոր վահանայ Մամիկոնեհի գործոց համար մատենագրած է:

Եթէ յարգի է առ մեզ այդ պատմչաց երկուց Մես-

(1) Եթէ՛ այս երեք գլխաւոր, եւ եթէ՛ յետնագոյն պատմչաց կարեւոր հատուածներն հաւաքուած են յաւարտ մատենիս:

րովբայ աշակերտ լինեն և երրորդին ոչ, ինչպէս նաև իրենց բազմաթուութիւնն և զանազանութիւն, որով դիպաց գէթ մանր պարագաները կ'ամբողջանան իրարմով, սակայն և ի հակառակէն այդ իսկ պատճառք են շփոթից. քանզի պատմիչքդ ոչ բոլորովին միաձեւ և համանման կը պատմեն զայս մեր խուզարկեալ անցքը: Թէպէտև, յայտնի նշաններով կը տեսնուի որ վերջինքն իրենց նախորդաց զվաստակն տեսած են. արդէն Փարպեցին երկիցս կը յեջէ յանուանէ զԿորիւն՝ զիւր ընթերցողն առնա յղելով. Այլ ուրախ եմ կարող լինել այժմ՝ առաջի Յարգոյ Ունկնդրութեանդ ասել, որ այդ ամենայն անհամաձայնութիւնք՝ առերեւոյթ են սոսկ, և միութիւնքն ոչ անփարատելի, միայն թէ զգուշաւոր բաղդատութիւն, և միանգամայն ուշադիր հետամտութիւն ընթացից պատմութեանն ի դործ դրուի: Եթէ կայր իր մի, զոր ցաւալի արդարեւ և անդարմանելի համարելու էր, է այդ պատմըչաց քանի մի՞ մեզ այժմ յոյժ կարեւոր՝ պարագայից վերայ իսպառ լռութիւն պահելը. սակայն պիտի տեսնեմք որ և այդ դատարկութիւնները մի առ մի ինքնին բնականաբար պիտի լեցուին ամենայն յարմարութեամբ, մասամբ՝ պատմութեան բնական հոսանքին հետեւելով, և մասամբ՝ օտար աղբիւրներու և միջոցներու գիմելով:

Մեր այժմ ուրեմն այդ երեք պատմչաց խօսքերը համահաւաքելով՝ սկստնիմք պատմագրել (1):

ՍՈՒՔԻԱՍ Վ. ՊԱՐՈՆԵԱՆ

(1) Յառաջիկայ թուելով:

ԲԱԺԱՆՈՒՄՆ ԱՇԽԱՏՈՒԹԵԱՆ

1°. Ծառայութեանց բազմապատկուեալք. (Multiplication des services). — Բազում աշխատութիւններ կարեն խնայուել, թէոր այնպէս վարվուի որ մի գործաւոր կարենայ ծառայել բազում անձանց այնքան զիւրութեամբ որքան մի առանձին մարդու: Եթէ մի սուրհանդակ թղթատարութեան կեդրոնն մի նամակ տանի, կարէ նաեւ այնքան շուտութեամբ քսան հատ եւս տանիլ: Փոխանակ քսան անձինք զիւրեանց նամակներն անձամբ տանելոյ, առանձին մի սուրհանդակ կարէ բոլոր այդ գործն կատարել առանց առաւել դժուարութեան: Այս եղելութիւնն կը բացատրէ թէ ի՞նչ պատճառաւ թղթատարութիւնն կարէ մի տերութեան մի ծայրէն մինչ ի միւսն նամակներ ուղարկել, մէկ բէնիով կամ մինչեւ լակ կէս բենիով: Այնչափ մարդ կայ որք նամակ կ'ստանան կամ կը գրեն, որ առ հասարակ մի թղթաբաշխ խիստ բեռնեալ է, եւ ստէպ վեց հատը մէկանց կը բաժնէ: Անկարելի պիտի լինէր այնքան արժան գինով հեռագիրներ ուղարկել, զի ամէն հեռագիր առանձին պէտք է քաշել ընդ երկայնութեամբ դժոց, եւ անմիջապէս բաշխուիլ առանձին մի պաշտօնէի ձեռամբ որ դուն ուրեք մէկէ աւելի կարէ տանիլ: Wateley արքեպիսկոպոսն գիտել կուտայ թէ՛ երբ մի խումբ ճանապարհորդ նոր մի երկիր հետազօտեն, ու անդ ստիպուին գիշեր անցնելոյ, բնականաբար զաշխատութիւնն կը բաժանեն, մին ձիերն կը խնամէ, մի այլ պաշարներն կը քակէ, մի երրորդ կրակ կը շինէ ու ընթրիք կը պատրաստէ, մի չորրորդ կ'երթայ ջուր գտնելոյ, այսպէս եւն: Բոլորովին այլանդակ կը լինի, որ միեւնոյն խմբին պատկանող տասերկու ճանապարհորդք տասերկու զատ զատ կրակներ վառեն եւ տասերկու ճաշեր պատրաստեն: Տասերկու անձանց համար կրակ վառելոյ եւ ճաշ պատրաստելոյ աշխատութիւնն աւելի մեծ չէ քան մի կամ երկու անձանց համար:

Շատ բաներ կան որք միանգամ եթէ կատարուին հազարաւոր եւ բիւրաւոր անձանց պիտի ծառայեն: Համարեա թէ՛ մի ոք կարեւոր մի լուր ընդունի, զոր օրինակ թէ մի փոթորիկ Աղլանտեան Ովկիանոսն կը յուզէ, նա կարէ զայդ լրա-

գրաց միջոցաւ ամբողջ մի ազգի հաղորդել: Մեծ բարիք մ'է ի Լօնտօն մեախօրական մի կեդրոն ունենալ՝ ուր երկու կամ երեք մարդիկ կ'աշխատին ամէն երկրի մթնոլորտի վիճակն ուսումնասիրելոյ, եւ այսպէս ըստ կարելոյն զմեզ կարող կ'անեն գալիք օդային վիճակն գուշակելոյ: Ահա ծառայութեանց բազմապատկուածն մի շաւ գործածութիւն:

2⁰. Պատճենից բազմապատկումն ալ (Multiplication des copies) միջոց մ'է յանուն աշխատութեան արդիւնքը աճեցնելոյ: Երբ մի անգամ այն գործիքներն եւ օրինակներն՝ որք բան մը անելոյ կը ծառայեն՝ մեզ կը պատկանին, ստէպ կարելի է բազմապատկել պատճէններն առանց նոր դժուարութեանց: Կերտել մի կաղապար՝ մի դրամ կամ մի չքանչաւ շինելոյ համար, խիստ երկայն եւ խիստ սուղ աշխատութիւն մ'է. սակայն եթէ անգամ մը մարդս լաւ մի կաղապար ունենայ, խիստ դիւրին է նովաւ մեծագումար դրամներ շինել, կոխելու համար եղած ծախքն խիստ անշաւ գումար մ'է բաղդատմամբ յառաջ գալիք դարձոյն:

Տպագրական մամուլն սակայն այս տեսակ բազմապատկութեանց լաւագոյն օրինակն է: Shakespeareի գործերն յատկապէս օրինակել տալոյ համար 200 ոսկիէ աւելի գումարի կը կարօտի, եւ ամեն մի նոր օրինակ առաջնոյն չափ պիտի արժէր: Յառաջ քան զգիւտն տպագրութեան, գիրքերն այս կերպով կ'ընդօրինակուէին, հետեւաբար ձեռագիրներն խիստ թանկագին էին, առանց ի հաշիւ առնելոյ նոցա մէջ գտնուած սխալներն: Այսօր կարելի է Shakespeareի ամբողջ գործերն մէկ շիլինով գնել եւ Walter Scottի մէն մի վիպասանութիւնն զեց բեննիի:

Կարեւոր մի գործ յօրինելն եւ զայն տպագրելն քանի մը հարիւր Ֆրանքի կը կարօտի, սակայն եթէ մի անգամ այս գործողութիւնն կատարուի, կարելի է հազարաւոր օրինակներ տպագրել՝ որոց գինն թուղթին եւ կազմին գինէն հազիւ թէ աւելի է:

Գրեթէ բոլոր այն նիւթերն զորս այսօր կը գործածեմք, որպէս հասարակ աթոռ եւ սեղանք, գաւաթք, չաքարամանք, թէյամանք, դգալք եւ պատառաքաղք, եւն, մեքենայիւք շինուած են եւ որք նախնական գործոյ մը քնդօրի-

նակութիւնքն են: Հինգ շիշնով՝ նաեւ պակասով՝ կարելի է լաւ ավոռ մի գնել, սակայն եթէ կամիք նորաձեւ մի ավոռ ունենալ, թերեւս առաջնոյն հինգ կամ վեց անգամ աւելին պիտի վճարէք:

3°. Անձնական պատշաճումք (Adaptation personnelle) աշխատութեան բաժանման մի այլ օգտակարութիւնն սա է թէ թոյլ կուտայ որ ամեն մարդ ընտրէ իւրեան համար այն արուեստն որուն համար ինք լաւագոյն յարմարութիւն ունի. զօրաւոր եւ քաջառողջն երկաթագործ կը լինի, նուազ առողջն մեքենայ մը կը դարձնէ կամ հօշակար կը լինի, իսկ ճարպիկն ժամագործութիւն կը սովորի, տգէտն եւ ապիկարը կարեն քար կոտրել կամ ցանկապատներն յարգարել: Մէն մի մարդ ընդհանրապէս այն արուեստին մէջ յորում կարէ բարձրագոյն կարգ ընդունիլ: Անշուշտ ճարպիկութիւնն կորուսեալ պիտի լինէր եթէ արուեստագէտն քար կոտրէր կամ փողոցներն աւելէր:

Փանի աւելի որ տարածուի աշխատութեան բաժանումը՝ քանի աւելի ընդարձակուին գործարանք, այնքան եւս առաւել մարդիկ առիթ կունենան ըստ իւրեանց կարողութեանց գործեր գտնելոյ: Ճարպիկ մարդիկ այն գործն կ'անեն զոր ուրիշ այլ ոք չէ կարող անել, եւ ճարպիկութիւն չի պահանջող իրաց մէջ հասարակ գործաւորներն ունին իրենց օգնելու համար, փոխ-տնօրէնք զաշխատութիւնն կ'որոշեն եւ զայն գործաւորաց կը բաշխեն, հաշուագէտ գործակալք տետրակներն կը բռնեն, վճարումներն կ'անեն եւ դրամ կ'ընդունին, գործարանին տնօրէնն այր հանձարեղ եւ փորձառու կարէ զիւր բոլոր ուշադրութիւնն գործոյն յաջողմանն նուիրել, չահաւոր սակարկութիւնք անել, կամ կատարելագործութիւնք հնարել:

Ուստի ամեն մարդ այնպէս կը գործէ որ իւր աշխատութիւն ըստ կարելոյն այլոց համար օգտակար եւ միանգամայն վասն իւր շահաւորագոյն լինի:

4°. Տեղական պատշաճումք (Adaptation locale). — Ի վերջոյ աշխատութեան բաժանումէն տեղական սրտաճումն յառաջ կուգայ, այսինքն թէ կը ներէ որ ամեն տեսակ աշխատութիւն գործուի այն վայրին մէջ՝ որ իւրեան յարմար

րագոյնն է: Գիտեմք արդէն (յօդուած 19) թէ ամեն տեսակ աշխատութիւն պարտի կատարուիլ անգ ուր նա առաւել արդիւնաւոր է, սակայն առանց աշխատութեան բաժանման չէ կարելի տեղի ունենալ: Սորա շնորհիւ է որ Գաղղիացիք գինի, մետաքսեղէնք, կամ Բարիղեան ասորանքներ (Articles de Paris) կը շինեն, մինչդեռ բանակը Manchesterէն, քարեջուրը Burton-on trent էն, եւ հանքածուխը Newcastle էն կը գնեն: Յորժամ տուրեւառն ազատ է եւ աշխատութեան բաժանումը լաւ հաստատուած, ամեն քաղաք ամեն գիւղ որ եւ է հարստութիւն մի շինել կը սովորի, զորս միւսներէն լաւագոյն կերպով կը շինէ: Ժամացոյցներն ի Clerkenwell, պողպատեայ գրիչք ի Birmingham, ասեղք ի Bedditch, կարոցեղէնք ի Sheffield, խեցեղէնք ի Stoke, ժապաւէնք ի Conventry, հայելիք ի Saint Hellen's, յարդեայ գլխարկք ի Zuton այսպէս եւն:

Միշտ գիւրին չէ ճշդիւ ասել թէ՛ ինչու համար այս ինչ վաճառք այն ինչ տեղն աւելի լաւ կը շինուին քան այլուր, զորօրինակ մետաքսն ի Lyon, բայց շատ անգամ գործն այսպէս է, եւ ժողովուրդն պարտի կարելի եղածին չափ ազատ թողուի իւր սիրած ասորանքներն գնելոյ: Հարստութիւնքն շինուած են որպէս զի հաճոյք եւ օգտակարութիւն մատուցանեն, եւ ոչ թէ, ինչպէս պիտի տեսնեմք, գործաւորաց աշխատութիւն հայթայթեն:

Տուրեւառն այն պահէն որ ազատ թողուի ծագում կուտայ աշխատութեան բաժանման ոչ թէ միայն քաղաքէ ի քաղաք, նահանգէ ի նահանգ, այլ նաեւ հեռաւորագոյն ազգաց մէջտեղ: Այսպէս կ'ստեղծուի, որպէս կարէ կոչուիլ, երկրային բաժանումն աշխատութեան, (Division territoriale du travail): Ժողովուրդէ ի ժողովուրդ տեղի ունեցած տուրեւառն, միայն այն լաւագոյն միջոցներէն մին չէ որ վարստութիւնը կ'աւելցնեն, եւ զաշխատութիւնը կը խնայեն, այլ եւ կը մերձեցուցանէ զմեզ այն վայրիկեանին՝ ուր ազգ եւ ազինք ներդաշնակութեամբ պիտի ասորին, իբր թէ՛ միայն մի ազգ լինէին:

Մ Ա Ն Կ Ա Վ Ա Ր Ժ Ա Կ Ա Ն

ԲՆԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

[Վեցեակոյ Ռաֆայէլեան վարժարանի նախկին աշակերտ եւ ազգային դաստիարակ Պարոն Միհրան Տամասեան մեզ յղած է մանկավարժական աշխատանքներուն մը, արդիւնք երկար ուսումնասիրութեանց որքան անձնական փորձառութեան : Դաստիարակութեան վրայ մեր գործն՝ ում ակնարկեցինք նախորդ բոլոր՝ դեռ աւարտման մօտ չլլալով, զոն եւնք այս տեսակ երկասիրութիւն մը կարենալով այժմէն հրատարակել Հանդիսիս մէջ, յօգուտ ընթերցաւոր հասարակութեան, ծնողաց ու դեռահաս մանկավարժից :]

Ակնրեւել կը տեսնէ ամէն ոք թէ այն ատաւելութիւնն որով Երկրագունտ լաւ ընդունելութիւն կը գտնէ յազգայնոց եւ կը նկրտի տակաւ բարձրագոյն դիրք մը գրաւել բազմաթիւ Հայ հոնդիսից շարքին մէջ, իւր նիւթոց ստուար զանազանութեանը մէջ կը կայանայ : Երկրագունտ իւր այս առաւելութիւնը պարտական է այն հայակումբ գիտնոց եւ գրագիտաց, որք ամէն ամիս ի միեւնոյն ժամատեղի (rendez-vous) ժողովելով կողջունեն զիրեար եւ կոսկէզօծեն զայս էջեր ուսման այլեւայլ ճիւղերը չօշափող իւրեանց ընտիր յօգուածներով, որոց միջոցաւ ամսաթերթն տարբեր տարբեր ճաշակներու եւ համայնատեսակ տեսութեանց հաւաքածոյ մը կը դառնայ ուր անկարելի է նշմարել միօրինակութեան հետքը : Ես ալ, մինչեւ ցարդ սոյն ուրախաւթ տեսարանին ականատես եւ Երկրագունտի ուշադիր ընթերցող, թէեւ անորժան կոչուելու գրազէտ կտամ գիտուն, այսուհետեւ կուզեմ այցելել ասպարեզն գիտնոց, ժամաստեղին գրագիտաց եւ, իբրեւ անորժանագոյն ազգային դաստիարակ մը, իմ առաջին յօդուածս կը նուիրեմ քնական դաստիարակութեան (éducation physique), բարեբախտ զանձնս համարելով՝ որ ինձ

վիճակեցաւ «մանկավարժական» խորագիրն արձանագրել Երկրագունտի էջերուն վրայ (1) :

Նախ քան զամենայն դիտել արժան է թէ մարդ երբեակ բնութիւն մ'ունի. իւր մարմինն ամբողջ իւր անձը չէ, այլ լոկ անոր երկրորդական մէկ մասն, ինչպէս որ աւելորդ է ապացուցանել, մարդս հոգի մ'ալ ունի, որ կարող է վրնտուել եւ ճանաչել նշմարութիւնը, ինչպէս նաեւ կարող է՝ զինք վառող զգացմանց եւ զինք շարժող այլեւայլ հակամիտութեանց (inclinations) ազդեցութեամբ՝ աղատօրէն որոշել բարին ու չարը, կենաց գործողութեանց մեջ : Աւասիկ ուրեմն այս երբեակ բնութիւնն՝ փիզիզական, մտային եւ քառոյսական, երբեակ իւր միջոցներով եւ իւր արտայայտութեամբք, այլ մի միայն իւր վերջնական վախճանով որպէս եւ իւր էութեամբ : Ըստ այսմ, երեք մեծ խումբք կարողութեանց կան ի մարդն, որք կը ներկայանան դաստիարակին առջեւ. հետեւաբար՝ բուն դաստիարակութիւնը, որ զանոնք ամէնն ալ պիտի մշակէ, կրնայ նկատուիլ երբեակ հայեացքով մը. որով եւ մեք երեք տեսակի կը բաժանենք դաստիարակութիւնը. Ա. Բնական դաստիարակութիւն, Բ. Մշակութեան դաստիարակութիւն, եւ Գ. Բարոյական դաստիարակութիւն : Տարակոյս չկայ թէ երկու մասանց վրայ միանգամայն ճառելն ստուար հատորի մը գործ է որուն համար թէ մեր ժամանակը եւ թէ Հանդիսիս սահմաններն հաւասարապէս անձուկ են. ուստի մենք կը բաւականանք առաջիկայիս ընթերցողաց ներկայացուցել մի միայն բնական դաստիարակութիւնը, որուն առարկայ են մարմնոյն տրուելիք խնամքներն, զայն առողջ եւ բարեկազմ՝ վիճակի մէջ պահպանելու եւ անոր անդամներն

(1) Զեմ մոռնար յիշատակել հոս Քաղաքային բժշկական վարժարանին բարձրագոյն կարգին աշակերտ մեծայարգ Պար. Ռ. Ռօպէնսօնի «Առողջութիւնը զարգաց մէջ» վերնագրով Հանդիսիս անցեալ տարւոյ Սեպտեմբերի պրակին մէջ հրատարակեալ մէկ յօդուածն, որ իւր համառօտութեանը մէջ կը պարունակէր լուսամտի տեսութիւններ՝ արժանի գրաւելու ուշադրութիւնն որոց որ անկ է : Մեր առաջիկայ յօդուածը, որ Գաղիացի մանկավարժի մը գրքէն քաղուած է, քազում կէտերով կը շօշափէ նորա տեսութիւնները, թէեւ տարբեր յատկագծի մը վրայ : Փափաքելի է որ Պ. Ռ. Ռօպէնսօն, ըստ իւր խօսմանն՝ ընդլայնէ իւր այդ յօդուածին յատկագիծը՝ յօգուտ ազգային դաստիարակութեան :

ու գործարանները զարգացընելու եւ զօրացընելու համար:

Դաստիարակն յատկապէս չպիտի գրադի իւր աշակերտաց նկատմամբ մարմնոյ մասնաւոր խնամքներով. զի այդ հոգատարութիւնն ի հարկէ ընտանեաց կը սլատկանի: Եւ սակայն մեծապէս կը սխալի եթէ կարծելու ըլլայ թէ ինք պէտք է բոլորովին ձեռնթափ մնալ նոցա բնական դաստիարակութեան: Բայ ի այն առողջապահիկ միջոցներէն, զորս ինքնին պարտի գործադրել վարժարանին մէջ, կան զգուշութիւններ՝ որ պէտք է պահանջէ ի տղայոց՝ իւր քով անցուցած ժամանակնուն համար, ընդհանուր խորհուրդներ՝ որ անոնց պիտի տայ, եւ ուղղութիւններ՝ զոր պարտի տպաւորել անոնց խաղուց եւ կրթութեանց. թո՛ղ այն բազմաթիւ կէտերն՝ ուր մարմնաւոր դաստիարակութիւնն կը շօշափէ հոգեկանը:

Բնական դաստիարակութիւնը մեծ կարեւորութիւն ունի, մանաւանդ անոնց համար որ ձեռնարկած աշխատութեանց (travaux manuels) սահմանուած են. այսպիսիք ի՞նչպէս պիտի կարողանան օր մը իրենց տկարացեալ եւ հիւանդոտ մարմնովն հոգալ իրենց եւ իւրեանց ընտանեաց պէտքերն, որդեկաց ապագայն երաշխաւորել, եւ մինչեւ իսկ տալ անոնց գհացն հանապազօրեայ: Արդէն առ ամենայն մարդիկ՝ հոգւոյն անկ է հրամայել եւ մարմնոյն հնազանդել. այլ ի՞նչպէս ապիկար ծառայ մը կրնայ հնազանդիլ իւր տիրոջ հրամաններուն: Ի՞նչ բան կրնայ ակնկալուիլ տկար էսկէ մը բարւոյն գործադրութեան եւ առաքինութեան սլատերազմներուն համար: Ընդ հակառակն, եթէ մարմինը զօրացնենք, մատղաշ հասակէն կրթութեամբ զայն թեքելու ըլլանք, ոչ միայն աւելի հեշտիւ եւ աւելի արդիւնաւորապէս կրնայ բերել ի հնազանդութիւն հոգւոյն, այլ եւ բնաւորութեան գործօնութիւնն ալ կ'աճի այս աշխատութեամբ ինչ որ կըրկին բարոյական օգուտ է անհատին համար:

Ասկէ կը տեսնուի, որ եթէ բնական դաստիարակութիւնն կարեւոր է յաջա մեր, պատճառն զլիաւորաբար այն օգնութիւնն է որ կընձեռէ բարոյական դաստիարակութեան: Պէտք չէ բնաւ զայս մոռանանք, եւ պէտք չէ յաջաց կորուսանենք վերջնական վախճանն՝ անոր հասնելու միջոցներէն

մին սովորած ժամանակներս: Ի՞նչ բանի կուգայ պատրաստել
գործին, եթէ մոռնանք այն գերազոյն զօգանակն որ պար-
տի վայն շարժել: Ինչպէս որ նիւթն հոգւոյն ստորակարգեալ
է, այսպէս մարմնոյ դաստիարակութիւնն ալ պէտք է ստո-
րակարգեալ ըլլալ հոգեկանին եւ պարտի միշտ դիտել անոր
օգնելու: Ահա այս տեսակետով է որ պիտի ճառենք բնա-
կան դաստիարակութեան վրայ:

Յայտ երեք գլխաւոր առարկայք դաստիարակին ուշա-
դրութիւնը կը հրաւիրեն, որով համառօտիւ մեր ընթերցո-
ղաց առջեւ պիտի ներկայացնենք յաջորդաբար՝ յետագայ
երեք հատուածներով. Ա. Առողջաբանական տեսակետով՝ սա-
ծելու խնամք եւ տրուելու խնամք. Բ. Զարգացումն գորու-
թեան եւ ուղղութիւնք տալոց մարմնաւոր կրթութեանց հա-
մար. Գ. Կրթութիւն գրայտութեան:

ՄԻՋՐԱՆ ՏԱՄԱՏԵԱՆ

Ի Շ Ո Ւ Ն Վ Ճ Ի Ռ Ն

Գարնան առաւօտ

Մ'էր ջինջ, անաղօտ.

Արեգակն յ'երկնի շողջողոյր տայծառ,

Եւ կանանչազարդ

Դաշտաց մէջ զուարթ

Կը ճլուրջային թռչուններ կայստոռ.

Մինչ բարձրագլուխ,

Մեծաշուք եւ թուխ

Մի կաղամբսուոյ հովանւոյն ներքեւ

Հինգ տառն հատ հաւեր

Գետիններն 'ի վեր

Կուրկուլ ընելով՝ անդուլ ու թեթեւ,

Աստ անդ հանդարտիկ

Հունտերու հատիկ

Եւ կամ ճճիներ կ'որոնէին միշտ,

Եւ իրենց մէջտեղ՝
Յաղթ, կարմրադեղ
Պետ ամենակալ, ամուսին անվիրտ՝
Կը վալլէր՝ խաղաղ՝
Մի պերճ տքալալ
Որ մերթ բանալով կառուցն իւր արի
Գոռ եւ ահարկու
Մի «կուկուլիկ կոլ»
Կը թնդացնէր 'ի լուր աշխարհի:

* * *
Յանկարծ ներդաշնակ
Մի գողար եղանակ
Դիւթիշ, սրտագրաւ եւ սիրամիմունջ,
Ոստոց խորերէն
ՍաՀեցաւ անդրէն
Իբր ոգեւորիչ մի երկնածոր շունչ .
— Սոխակ մ'էր սիրուն
Որ ծաղիկներուն
Բոյրէն յուղեալ՝ զերդ կենսատու անձրեւ
Շուշանին, վարդին
Թօթափէր չորս դին
Իւր չքեղ գեղգեղն եւ իւր ջինջ բարեւ:
— Սքաղաղն 'ի վեր
Ուղղեց անստուեր
Իւր հպարտ աչերն, եւ նուրբ սոխակին՝
— «Է՛հ, բաւ է ալ, բաւ,
Կտրէ՛ ձայնդ, բաւ,
Հոս կեանք կայ եւ ո՛չ թէ մահ, լալկան կին .
Դու միօրինակ
Մի խեղճ եղանակ
Կը յեղյեղես միշտ նոյն եւ անփոփոխ,
Իբրեւ թէ դանդաղ
Տանին մի դադաղ,
«Կտմ' 'ի գերեզման գիմէ մի ամբոխ . . .»
— «Անբան կենդանի
Որ բնաւ ձայնի

Չե՛ս հաւնիր, ըսաւ սոխակիկն անոր.
Գէթ դո՛ւ լռէ, դո՛ւ
Որ սուր եւ ազդու
Կոչաւ Վո՛ւկո՛ւլիկ-կո՛ւղ կ'երգես ամէն օր,
Եւ յանձնապաստան
Պոչդ ալ 'ի տատան
Անգործ կը շրջիս, անօգուտ հսկայ,
Թռչնոց ջրհանկիր
Ա՛ռ պաշտօնդ 'ի կիր,
Գնա՛ հաւնողին մէջ ուր կրակ կայ.....
Ձ'իս եւ գ'իմ քնար
Դու չ'ես հասկնար:»
— «Օ՛ն ուրեմն, ո՛ր խեղճ էակդ ինքնագով,
Յարեց միւսն, ահա
Սոտերուն վերայ
Մի էջ կ'արածի, երթանք անոր քով,
Նա՛ մեր երկուքին
Ունկնդրէ երգին
Եւ անկողնեակալ՝ իբրեւ դատաւոր
Արդարակշիռ
Տայ մեզ իւր վճիռ
Թէ մենէ որո՞ւն ձայնն է ա՛լ աղւոր»: —
— Սոխակին հաճելով
Երկուքն ալ փութով
(Մին թողուց իւր բոյնն եւ միւսն՝ իւր կիներ)
Գացին իշուն քով
Եւ մի զոյգ խօսքով
Դատն հասկցուցին. նա մտիկ կ'ընէր: —
Սոխակիկն յանկարծ
Քաղցր եւ սիրարժարծ
Մի երգ սկսաւ.... այլ մինչ գեղանի
Փափկիկ մի շուշան
Սիրոյ 'ի նշան
Մեղմ՝ տատանելով կ'ողջունէր զ'անի,
Իշուկն՝ անողայ,
— «Է՛հ, ատեն չըկայ

Ըսաւ, քանզի դուք մէկ չէք այլ երկու .

Իսկ քու ձայնդ, երէց»

Աքաղաղն յարեց .

— «Ականջ առէ՛ք, տէր, կո՛ւկո՛ւկնուի՛ր կո՛ւ . . .»

Էջն՝ անմիջապէս

— «Յաւիտեան կեցցես ,

Գոշեց, վեհ թռչուն եւ վսեմ երգիչ ,

— Դէ՛ դու , սոխակ ,

Դեռ անվարժ եւ խակ

Ես դու , եւ պէտք է դա՛ս առնես մի քիչ . . .

Այն օրէն ՚ի վեր

Սրտիւ կարեւէր

Փորձառու սոխակն երգէ անընդհատ .

— «Ամէն ճիգ թափէք

«Որ բնաւ երբէք

Մի տխմար իշու չ'ենթարկի՛ր ձեր դատա՛ :

ԱՂԵՔ . Գ . ՓԱՆՈՍԵԱՆ :

ԱԽՏԱՅԻՆ ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԵԱՆՑ ՎԵՐԱՅ

Բ .

ԵՂԱՆԱԿԻ ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԵԱՆ . — Փոխադրական տարեր էութեան վրայ այսչափ ծանօթութիւնները բաւ համարելով, տեսնեմք այժմ եւս թէ ի՞նչ եղանակներով սոյն տարրը կը փոխադրուի մեր մարմնոյն մէջ իրեն յատուկ հիւանդութիւնն յառաջ բերելու համար :

Սա կրնայ տեղի ունենալ պատուաստմամբ, կամ հպմամբ : Հպումն ալ կրնայ լինել ուղղակի կամ անմիջական եւ ան-ուղղակի կամ միջնորդական :

Ա . Պատուաստումն . — Պատուաստումն է փոխադրական տարեր վէրքի մը մէջ ներմուծումն : Ասկից կը հեռուի թէ պատուաստումն լինելու համար հարկ է որ կամ ախտաբա-նական վէրք մ'արդէն գտնուի, եւ կամ արուեստական կեր-պով մօրթը կամ լորձաթաղանթն (membrane muqueuse) ճեղ-

քուրի, որպէս զի փոխադրական տարրն ուղղակի արեան մէջ անցնի:

Առաջին եղանակն հազուադէպ է. սա տեղի կ'ունենայ մանաւանդ հիւանդանոցի փտումն (*pourriture d'hôpital*) եւ ծննդաբերական տենդ (*fièvre puerpérale*) կոչուած հիւանդութեանց մէջ: Յառաջագոյն, որ տառն սոյն հիւանդութեանց վերայ պէտք եղած դիտողութիւնք եւ հետազոտութիւնք չէին եղած, հիւանդանոցաց, մանաւանդ մեծ հիւանդանոցաց եւ ծննդանոցներու (*maternité*) մէջ սոսկալի կոտորածներ կ'ընէին սոյն երկու հիւանդութիւնք. եւ արդի վիրաբուժութեան ամէնէն մեծ յաղթանակն եղած է սոյն հիւանդութեանց էութիւնը ճանչել եւ նոցա դարմանն գտած լինել ըստ բուսականի, այնպէս որ, մինչդեռ առաջ վիրաբուժին ամէնէն մեծ մտահոգութիւնն էր հիւանդն այդ հիւանդութիւններէն ազատ պահել, այսօր վիրաբոյժն՝ բաւական զօրաւոր զէնքեր ունենալով սոյն հիւանդութեանց դէմ՝ անվախ կը ձեռնարկէ այնպիսի գործողութիւններ կատարելու, որոց գաղափարն անգամ կրնար սոսկացնել անցեալ դարուն վիրաբոյժները: Այսօր բոլոր բժիշկք եւ վիրաբոյժք համաձայն են ընդունելու թէ սոյն երկու հիւանդութիւնները սերմերէ յառաջ կուգան՝ որք թէ միջնորոտին եւ թէ վիրաբուժաց ձեռներուն կամ գործիքներուն միջոցաւ հիւանդաց վէրքերուն մէջ կը մտնեն եւ այսպէս սոսկալի ջարդեր կուտան հիւանդաց, այնպէս որ շատ անգամ ամենաթեթեւ վէրք մ'ունեցողն անգամ կրնայ սոցա զոհ երթալ: Կանխարդել միջոցաց վերայ խօսած ատեննիս պիտի տեսնեմք թէ սոյն գիւտն որչափ նպաստած է այս երկու հիւանդութեանց առաջըն առնելոյ համար:

Երկրորդ եղանակին դալով, յորում դիպուածական կամ արուեստական ձեղքում մը տեղի կ'ունենայ, ուսկից ժահրն արեան մէջ կը մտնէ, սա աւելի յաճախ տեղի կ'ունենայ: Սոյն գործողութիւնը կատարուելու համար, հարկ չէ որ մեծ ձեղքեր կազմուին, այլ ամենափոքր կէտ մ'իսկ կը բաւէ, որ կրնայ մինչեւ իսկ անտեսանելի լինել: Մեր մօրթին վրայի բարակ մաշկը որ վերնամորթ (*épiderme*) կը կոչուի, ինչպէս նաեւ լորձաթաղանթներուն վերայ գտնուող խիստ բարակ

մաշկը որ վերնամաշկ (épithélium) կրնայ կոչուիլ, կենդանութենէ զուրկ լինելով եւ բնաւ երակ չպարունակելով, բաւական զօրաւոր պատուարներ են սոյն տարերց դէմ: Բայց երբ որ եւ է ձեղքում մը պատահի իրենց վերայ, եւ կամ ճնշմամբ կամ չիմամբ սոյն մաշկին մի մասը ջնջնուի, ժահրն խկոյն կրնայ անկից ներս թափանցել եւ արեան մէջ մտնել: Այս կերպով է որ յառաջ կուգան անդամագնահալան խայքուածք (piqure anatomique) կոչուած վէրքերը՝ ապականեալ դիակներու վերայ գննութիւն ընողներու մատանց վերայ: Նոյնպէս տեղի կ'ունենայ նաեւ պատուաստը, ջերմամիզութիւնը, գաղխական ախտը եւ կատաղութիւնը:

Ընդհանրապէս ընդունուած է նաեւ թէ զանազան միջնորդներ, մասնաւորաբար ճանճը, փոխադրելի հիւանդութենէ մը բռնուած կամ մեռած կենդանիներն ուտելէ յետոյ, կուգայ մեր մարթին վերայ եւ իրենց ծծիչ դործիւնք վերնամարթը ծակելով թոյնը ներս կը մտցընեն: Այսպէս յառաջ կուգայ մարդուս մարմնոյն վերայ ածխախտ կոչուած վէրքը որ կովու եւ ոչխարի սեռին յատուկ է: Սակայն վերջերս սկսուած է սոյն կերպ պատուաստումն եթէ ոչ բոլորովին անկարելի, գէթ խիստ հազուադէպ նկատուիլ:

Մի քանի հիւանդութիւնք կան որք միայն պատուաստմամբ կրնան փոխադրուիլ. եւ որովհետեւ պատուաստումն ամենէն ապահով եղանակն է, որով կարելի լինի փոխադրական տարրն ուղղակի արեան մէջ ներմուծել, մարդ կրնայ ենթադրել թէ ամէն փոխադրելի հիւանդութիւնք պիտի կրնան պատուաստմամբ փոխադրուիլ: Բայց փորձառութիւնն ասոր հակառակը կը ցուցնէ, եւ ի զուր բծիւք հետամուտ եղած են հասկնալու թէ ինչո՞ւ: Թէպէտ հարսանիթէ բռնուած անձի մ'արիւնը պատուաստմամբ կրցած է ուրիշ անձի մը հաղորդել նոյն հիւանդութիւնը, բայց այս փորձն այնչափ քիչ անգամ կրցած է յաջողիլ, որ հարկ է ընդունել թէ իւրաքանչիւր փոխադրական հիւանդութիւն իրեն յատուկ միջոցներն ու եղանակն ունի, որք մեզ բոլորովին անծանօթ են, եւ թէ դեռ չգիտենք թէ իւրաքանչիւր փոխադրական տարր մեր մարմնոյն որ կէտին վրայ կը ներգործէ ազդեալէս: Ներելի է սակայն յուսալ թէ գիտութիւնը վերջապէս պիտի յաջողի այս գաղտնեաց թափանցել:

Ուրեմն կան կարգ մը հիւանդութիւններ, որք թէ պատուաստմամբ եւ թէ միւս երկու եղանակներով՝ որոց վերայ կը մնայ մեզ խօսիլ՝ կրնան փոխադրուիլ, ուրիշներ՝ որք միայն երկրորդ եղանակաւ կը փոխադրուին, եւ այլք որք միայն պատուաստմամբ կը փոխադրուին: Այսպէս կը թուին լինել պատուաստը, ածխախտը եւ գաղիական ախտը: Սակայն նշանաւոր մանրագէտ Լօփօ կրցած է պատուաստն ամենանուրբ փոշիի վերածեալ շնչել տալով պատուաստն հաղորդել: Նոյնպէս մի քանի փորձեր հաստատած են թէ ածխախտն եւս պարզ հպմամբ կրցած է փոխադրուիլ: Ուստի կը տեսնուի թէ պատուաստման եւ հարման միջեւ գանուած տարբերութիւնն որոշակի կերպիւ չէ կտրելի միշտ ճշդել:

Բ. Հպումն. — Հպմամբ փոխադրութիւն կ'ըլլայ երբ փոխադրական տարրն մեր մարմնոյն վերայ ներդրո՞ծ է առանց որ եւ է ճեղքէ մը ներս թափանցելու: Հպումն ուղղակի է, երբ հիւանդութիւնն անմիջական կերպով հաղորդուի, այսինքն հիւանդէն ուղղակի առողջ մարդուն անցնի. իսկ անուղղակի է, երբ մարդոց, իրաց կամ մինչեւ իսկ մթնոլորտին միջնորդութեամբը ներդրո՞ծ է: Որովհետեւ պարզ հպումն հազուադէպ է, լաւագոյն է անուղղակի հպման վերայ խօսիլ մասնաւորապէս, վասն զի ինչ որ անուղղակի հպմամբ կը հաղորդուի, կարող է լաւ եւս հաղորդուիլ անմիջական հպմամբ: Ուստի խօսիմք հետզհետէ այն երեք միջնորդաց վերայ, որոց միջոցաւ անուղղակի հպումն տեղի կ'ունենայ:

Ա. Անձանց միջոցաւ անուղղակի հպումն խիստ քիչ պարագայներու մէջ տեղի կ'ունենայ, վասն զի շատ անգամ՝ սոյն հպումը կը կատարուի ոչ այնչափ անձի մը միջնորդութեամբն որչափ նոյն անձին հազուաւորն միջոցաւ: Սոյն երեւոյթը կը կատարուի երբ բորոտ (gateux) անձի մը ձեռքը սեղմելնէս յետոյ երկրորդ անձի մը ձեռքը սեղմենք եւ նոյն տանք այդ հիւանդութիւնն առանց մեք եւս զայն առնելու: Դիտուած է թէ՛ ինչպէս որ յառաջագոյն ալ ըսինք՝ մանկաբարձք եւ դայեակը՝ ծննդաբերական տենդէ (fièvre puerpérale) բռնուող կին մը դարմանելէն յետոյ՝ կրնան ծննդաբերութեան մէջ գանուող ուրիշ կնոջ մը հաղորդել զայն՝ իրենց մատնէրուն վերայ կամ եղունգներուն մէջ մնացած ժահրին միջո-

ցաւ: Ծաղիկը, կարմրախտը, հարսանիթն եւս կրնան այսպէս հաղորդուիլ անձի մը միջնորդութեամբ, որ նոյն հիւանդութիւնն ատենօք ունեցած լինելով, նոցա համար անտազատութիւն (immunité) ունենայ: Արդէն գաղիական անտազատութեան ժահրն եւ զայն երրորդի մը հաղորդել՝ առանց ինք միայն ստանալու (վասն զի մարդ մէկ անգամ կ'ստանայ այդ հիւանդութիւնը):

2. Իրաց միջոցաւ փոխադրութիւնը շատ աւելի յաճախ տեղի կ'ունենայ: Եթէ բոլորս մ'առարկայի մը դպչելով, նոյն հիւանդութեան անասնիկներէն մի քանի հատ այն առարկային կպչին, երկրորդ մը նոյն առարկային դպչելով կրնայ նոյն հիւանդութիւնն առնուլ: Ծաղիկէ, կարմրախտէ, հարսանիթէ, կեղծ ամաչիութենէ (diphthérie), կապոյտ հագէ բռնուող անձի մը դպչող մէկը կրնայ նոյն հիւանդութիւնն ուրիշի մը տալ, զի նոյն հիւանդութեան սերմերը կրնան իւր հագուստին կպչելով երրորդի մը հաղորդուիլ: Կը հետեւի ուրեմն թէ մեծ քաղաքներու մէջ, յորս այս անասակ հիւանդութիւններ դրեթէ անպակաս են, սոքա սրչափ դիւրաւ կրնան տարածուիլ վանազան անձանց վերայ՝ որք իրարու հետ յարաբերութեան մէջ են, եւ թէ սրչափ դժուարին է շատ անգամ որոշել թէ ուսկից առնուած է այդ հիւանդութիւնն: Օրինակի համար, անձ մը՝ որուն զաւակը Պէօյիւքտէրէյի մէջ կարմրախտէ կը տառապի՝ կրնայ Բերա կամ այլուր որ եւ է մէկուն դպչելով մի քանի սերմ թողուլ նորա վերայ, սա եւս տուն դալով կրնայ միեւնոյն սերմերն հաղորդել իւր տան մէջ գտնուած անձանց՝ եթէ սոքա դեռ ունեցած չեն կարմրախտ: Ընթերցողը կրնայ մտկաբերել թէ սրչափ անհուն են այս անասակ փոխադրութեան եղանակները:

3. Վերջապէս փոխադրական տարրը մթնոլորտին մէջ առկալ մնալով կարող է այլուր երթալ եւ հեռաւոր մարդոց վերայ ներդրածել: Բարիզու Սէն-Լուի հիւանդանոցին քոստայ (teigneux, ֆեյ) սրահին օդին պարունակած փոշին մանրադէտով զննուելով տեսնուած է որ սոյն հիւանդութեան յատուկ մանրամասնիկներէն կը պարունակէր: Իրաւ է որ ամէն փոխադրելի հիւանդութեանց փոխադրական տարրերն

դեռ կարելի չէ եղած զննել եւ ճանչել, այլ ասկից մեր զննութեանց միջոցներուն անբաւականութիւնը միայն կը հետեւի եւ ոչ թէ սոյն մանրամասնից անգոյութիւնը: Ատենօք, երբ մանրացոյցք դեռ չատ անկատար էին, այնպիսի փոքր կենդանիներ կամ այլ մանր իրեր անծանօթ էին, որոց այժմ ոչ միայն գոյութիւնն, այլ նաեւ ձեւը, մեծութիւնը, եւ բոլոր այլ յատկութիւնք ճանչուած եւ ճշդուած են: Ինչ են այն միլիոնաւոր մանր նիւթերն որք մութ սրահի մը մէջ թափանցող արեգական շառաւիղի մը մէջ կը տեսնուին: Ատոնց մէջ որչափ անհունապէս մանր անասնիկներ կամ բուսիկներ կը գտնուին. այդ մանր էակաց մէկ մասն արդեօք չ'վերաբերիր այլեւայլ փոխադրական հիւանդութեանց: Մեք ամէնքս անոնցմէ ամէն օր միլիոններով կը ներշնչեմք եւ կ'արտաշնչեմք, եւ դեռ կը վարմանամք երբ յանկարծ փոխադրական հիւանդութեան մը կ'ենթարկեմք: Եթէ վարմանալու տեղի կայ, սա լինելու է թէ աւելի յաճախ չեն սրտաճիւր այս կարգի հիւանդութիւնք: Այս կէտին վրայ պիտի խօսեմք տառադրութեանց մասին մէջ:

Վերագրեալներն ամբողջելու համար լաւ է որ ստորեւ նշանակեմք բոլոր այն հիւանդութիւններն որք այս կամ այն եղանակաւ կը փոխադրուին: Հարկ չէ յաւելուլ թէ ատոնց մէջ կան այնպիսիք որք մէկէ աւելի եղանակաւ կրնան հաղորդուիլ:

Պատուաստմամբ փոխադրելի հիւանդութիւնք են, կատաղութիւնը (rage, գռսուգ), ծաղիկը (variole), ջուր-ծաղիկը (varicelle), պատուաստը (cow-pox, vaccin, աշր), դաղիական ախտը (syphilis, vérole), պարզ չարակեղը (chancre simple), ածխախտը (charbon, գարա-գապարճը), ծննդական տենդը (fièvre puerpérale, յօհուսս հիւմսսը), նեխական տենդը (septicémie), հիւանդանոցի փառմը (pourriture d'hôpital), ծիւրախտը (tubercule, վերեմ) ըստ վերջին հետազոտութեանց, եւ այլ մի քանի ախտեր եւս որոց համար փորձեր կատարուելու վրայ են տակաւին:

Անմիջական կամ միջնորդական հարմար փոխադրելի են բորը (gale, ույուգ), քոսը (teigne favus, ֆել), ծաղիկը, ջուր-ծաղիկը, հարանիթը, կարմրախտը, կեղծամաշկութիւնը, ջեր-

մամիզութիւնը, (chaude-pisse), կոպնց հատճաւորութիւնը (granulations des paupières), թարախաւոր աչացաւորութիւնը (ophthalmie purulente) եւ խել մը մորթային հիւանդութիւնք, զորս հոս յիշել աւելորդ կը համարիմ, եւ որոց փոխադրելիութեան մասին բժիշկք տակաւին համակարծիք չեն:

Իսկ միջնորտին միջոցաւ փոխադրելի են կարմրաստը, հարսանիթը, ծաղիկը, ջուր-ծաղիկը, կապոյտ-հազը, կեղծամաշկութիւնը (diphthérie, croup, գուշ-պօղակ), ունկայտումը (oreillon, գաւա-գուշագ), որովայնային ժանտաւտենդը (typhus abdominal կամ fièvre typhoïde, քիֆօ), եռացական ժանտաւտենդը (typhus exanthématique, մեհմահի քիֆօսը), մաղձախտը (choléra, գոշերա), ժանտախտը (peste, վիպա, եռունուրճագ), դեղին տենդը (fièvre jaune): Մի քանի հիւանդութիւնք եւս այս եղանակաւ փոխադրուիլ կը թուին, այսպէս են օձիկ-ախտը (erysipèle, երլանճըգ), թանչքը (dysenterie, պաւուր, իջ աղրըսը), հարբուխը (caryza), եւն: Ռնգախտն (morve, մանգափա) եւս՝ որ ձիու ցեղին յատուկ հիւանդութիւն մ'է՝ կրնայ օգին միջոցաւ մարդուս փոխադրուիլ՝ ըստ բազմաթիւ բժշկաց կարծեաց, բայց չէ կարող արտօնելէն անդին երթալ:

Հանրախօս կամ հաւանաւոր հիւանդութիւնք. — Սոյն առնուել կը կրեն այն հիւանդութիւնք որք մի կամ մի քանի քաղաքաց մէջ մերթ քնդ մերթ երեւելով շատ մ'անձեր միանգամայն կը զարնեն եւ բաւական ժամանակ տեւելէ յետոյ վերստին կ'աներեւութանան:

Ընդհանրապէս խօսելով, միջնորտին միջոցաւ փոխադրելի հիւանդութեանց դրեթէ բոլորն ալ հանրախտի ձեւով կրնան երբեմն տարածուիլ. ուստի աւելորդ կը համարիմ հոս վերստին յիշել սոյն հիւանդութեանց անուններն: Միայն թէ ասոնց մէջ կան հիւանդութիւններ որք երբեմն կ'երեւին քաղաքաց մէջ առանց հանրախտի ձեւ առնելու, եւ կը կոչուին *ցրռեալ դեպք* (cas sporadiques), այսպէս է մանաւանդ ժանտաւտենդը, կեղծամաշկութիւնը, օձիկ-ախտը, թանչքը, հարբուխը եւլն: Միւս մնացածներն դրեթէ միշտ հանրախտի ձեւով կը ներկայանան՝ երբեմն թեթեւ եւ երբեմն սաստիկ:

Դիտելի է թէ կան հիւանդութիւններ որք տարւոյն այս

կամ այն եղանակին մէջ այնչափ յաճախ կը պատահին որոշեալ քաղաքի մը կամ նոյն խկ թաղի մը մէջ, որ կատարեալ հանրախտ կրնան համարուիլ, մինչդեռ բնաւ փոխադրելիութեան հանգամանք ցուցած չեն։ Այս կարգէն են թոքատապը (pneumonie, գաթիւրի, սարլիճասն), կողատապը (pleurésie, սուրճ սարլիճասն), հարբխային տենդը (fièvre catarrhale, հիւմս), յօդացաւը (rhumatisme, եհլ), եւլն։ Նախորդ յօդուածոյս մէջ յիշատակուած գերմանացի բժշկի մը նորագոյն գիւտը թէ թոքատապն եւս սերմերէ յառաջ կուգայ, կրնայ այս երեւոյթը բացատրել, բայց ասիկայ զեռ ապացուցման եւ ստուգութեան կարօտ լինելով չեմք կարող առայժմ իբր ծանօթ ձգմարտութիւն ընդունիլ։

Ասկից խնդիր մը կը ծագի որ լուսաբանուելու արժանի է. սա թէ ամէն անգամ որ հանրախտ մ'երեւան ելնէ, պէտք է ընդունիլ թէ միայն փոխադրութեամբ է որ կը տարածուի, եթէ ոչ նոյն միջոցին զանազան պարագայներ այնպէս կը զուգադիպին որ այդ հիւանդութեան սերմը շատ տեղերու վերայ միանգամայն կամ հետզհետէ ծագումն կ'առնու, այնպէս որ մեզ կարծել կուտայ թէ փոխադրութեամբ է որ հիւանդութիւնը կը տարածուի, մինչդեռ իրօք չէ։ Այս խնդիրն ըստ արժանեոյն քննելու համար, հարկ է որ միքանի մանրամասնութեանց մէջ մտնեմք։

Քիչ մ'առաջ տեսանք թէ անուղղակի հալմամբ, այսինքն անձանց, իրաց եւ մթնոլորտին միջոցաւ այնպիսի փոխադրութիւններ կրնան կատարուիլ, յորս անկարելի է սոյն երեւոյթին շղթան գտնել, այսինքն որոշել թէ ինչ միջնորդներու շնորհիւ փոխադրական տարրը կրցած է գալ ներգործել հիւանդին վերայ։ Զգմարիտ է որ փոխադրութեան այս եղանակն մեծ փախուստի դուռ մ'է այն բժշկաց համար որք միածին ծագման կուսակից են, բայց խոստովանելու է նաեւ թէ սա նոցա պատճառաբանութեանց տկարագոյն կողմն է, վասնզի կենթադրեն միայն ինչ որ չեն կարող ապացուցանել։ Սոցա հակառակ, կարգ մը բժիշկք եւս չկարողանալով գտնել փոխադրական տարրեր հետեւած թելը, ինքզինքնին արտօնեալ կը համարին՝ գէթ գիտութեան արդի վիճակին մէջ՝ ծագման բազմականութիւնն ընդունելու, այսինքն թէ՛

այլեւայլ պարագայից (խոնաւութիւն, ջերմութիւն, լոյս, կլիմայ, եւլն,) զուգադիտութեամբ, սոյն տարրերը կրնան ծագումն առնուլ:

Արդ սոյն իրողութենէն թէ հիւանդութիւն մ'արտադրիչ տարրէ մը յառաջ կուգայ՝ չհետեւիր թէ սոյն հիւանդութիւնը փոխադրական է, այսինքն թէ կարող է նոյն սերմը յառաջ բերել՝ ուսկից ինքն եւս ծագումն առաւ: Կայ հիւանդութիւն մը որ մեր այս ըսածին հատարեալ տիպարն է, այն է ընդհատական տենդը (*fièvre intermittente*, ըսքրմա): Եւ ոչ մէկը, ամէնէն նախապաշարեալ անձն իսկ չհաւատար թէ սոյն հիւանդութիւնը տարափոխիկ է, այլ սակայն այսօր փորձառութեամբ եւ մանրադիտական զննութեամբ հաստատուած է թէ սոյն հիւանդութեան տարրը յառաջ կուգայ մնայուն հետեւաբար եւ ապականեալ ջուրց մէջ եւ թէ սա շնչառութեան կամ մարսողութեան միջոցաւ մեր մարմնոյն մէջ մտնելով սոյն տենդն յառաջ կը բերէ. բայց հոն խիոյն կ'ստառի իւր զօրութիւնը, հիւանդը չէ կարող իւր տենդն այլում հաղորդել: Սոյն հիւանդութենէն բռնուող անձանց բոլոր արտադրութիւնքն ուրիշ անձանց պատուաստած են քիչիւք առանց նոյն հիւանդութիւնն յառաջ բերել յաջողելու: Արդ, կան ժամանակներ յորս որոշեալ տեղւոյ մը վերայ սոյն հիւանդութիւնը կ'աւելնայ եւ ուրիշներ՝ որոց մէջ կը նուագի: Այս տարբերութեանց պատճառն ոչ այլ ինչ է եթէ ոչ այդ ախտային թոյնն յառաջ բերող պարագայից առաւել կամ նուազ նպաստաւորութիւնն: Այսպէս ալ, տեղւոյ մը մէջ համաճարակ ախտ մ'երեւան եկած ատեն, միթէ պարտաւորեալ եմք ընդունելու թէ միմիայն փոխադրութեամբ է որ հիւանդութիւնը կը տարածուի. միթէ կարելի չէ՞ որ փոխադրութեան հետ զուգընթացաբար նոյն իսկ փոխադրական տարրն եւս նոյն տեղւոյն եւ ժամանակուան մէջ՝ զանազան նպաստաւոր պայմանաց շնորհիւ՝ ինքնաճնարար արտադրուելով համաճարակ ախտին տարածման նսրատէ: Օրինակով մը բացատրեմք ըսածնիս: Ենթադրեմք թէ Զմիւռնիոյ մէջ յանկարծ համաճարակ ախտ մը ծագեր է, զոր օրինակ մազճախտն, թէ մի քանի չաբաթ յետոյ Բպտոսի մէջ, քիչ մը վերջը Տարսանէլի մէջ, եւ յետոյ Կ. Պոլսոյ

մէջ եւս սոյն հիւանդութիւնը երեւան ելեր է: Գոխանակ ընդունելու թէ անպատճառ սոյն ակտէն վարակեալ անձ մը եկած լինելու է Բատօս, ասկից ալ ուրիշ մը Տարտանէլ, եւ այս վերջինէն եւս երրորդ մը՝ Ի Կ. Պօլիս, ներելի է ենթադրել թէ այն նպաստաւոր պայմաններն՝ յորս սոյն հիւանդութիւնը յառաջ եկաւ՝ քիչ մը ետքը Ի Բատօս, յետոյ Ի Տարտանէլ, եւ յետոյ Ի Կ. Պօլիս եւս կրնան յառաջ եկած լինել: Այս պարագային մէջ համաճարակ ակտն երկու ազգիւր ունեցած կը լինի, մին՝ ինքնածին, իսկ միւսը՝ փոխադրական:

Գլխաւորաբար անգղիացիք են որ կ'ընդունին թէ մաղձախտն այս եղանակաւ է որ կը տարածուի, մինչդեռ դադիացի եւ գերմանացի՝ հեղինակութեանց մեծամասնութիւնը կ'ընդունի թէ՛ ըստ ամենայն հաւանականութեան՝ մաղձախտի սերմը Հնդկաստանի դաշտերէն ծագումն կ'առնու եւ միայն փոխադրութեամբ է որ հետզհետէ կը տարածուի: Եզրապտոսի վերջին մաղձախտին առթիւ Գերմանական կառավարութեան կողմանէ յատկապէս սոյն խնդիրը լուսարանելու պաշտօնով Հնդկաստան ղրկուած գերմանացի բժշկաց պատգամաւորութեան պետն՝ Գօխ՝ յաջողած է ոչ միայն հաստատել սոյն ակտին կատարելապէս փոխադրելի լինելն, այլ նաեւ բուն փոխադրական տարրը գտնել, քննել, ուսումնասիրել: Միայն չկրցաւ հակափորձն (contrôle) ընել, այսինքն սոյն տարրը կենդանեաց պատուաստելով մաղձախտն յառաջ բերել: Բայց գիտնալու է որ ցայժմ գտնուած չէ կենդանի մը որ կարող լինի մաղձախտ ունենալ. եթէ մաղձախտի ընդունակ կենդանի մը գտնուած լինէր, անշուշտ սոյն վերջին փորձն վճռական պիտի լինէր: Բայց եթէ մաղձախտին փոխադրելի լինելն այսօր ստուգապէս հաստատուած կրնայ նկատուիլ, դեռ այնպէս չէ դեղին տենդին համար, որ՝ ըստ բժշկաց մեծամասնութեան կարծեաց՝ նեխական (infectieux) է ընդհատական տենդին նման, այլ ոչ փոխադրական: Արդարեւ ամէն անգամ որ սոյն հիւանդութիւնն երեւած է իւր հայրենիքէն (Միսիսիբի գետոյն ոռոգած նահանգներն) տարբեր վայրերու մէջ, տեսնուած չէ որ կատարեալ հանրախօս ձեւով տարածուի, այլ միայն բաւական թօւով զոհեր ընելէ

վերջ անմիջապէս կ'անհետի: Թէպէտ այս մասին թեր եւ գէժ շատ փաստեր եւ բացատրութիւններ արուած են, բայց սոյն հիւանդութիւնն բարեբաղդաբար մեզ՝ արեւելցւոցս՝ բոլորովին անծանօթ լինելով, հարկ չեմ համարիր երկարօրէն խօսիլ այս մասին վերայ:

Գալով ժանտախտին (peste, վեպս, եռւմուռնագ), թէպէտ տիրող կարծիքն այն է թէ փոխադրական է, բայց դեռ վճռական ապացոյցներ կը պակսին այդ մասին: Վասն զի երկայն տեւեռի վեր քաղաքակրթեալ երկրաց մէջ սոյն հիւանդութիւնն երեւան ելած չլինելով, նշանաւոր մանրագէտք առիթ ունեցած չեն զայն եւս ըստ արժանւոյն ուսումնասիրելու: Մազթենք որ յաւելտ չներկայանայ սոյն ձախող առիթը:

Գալով այն խնդրոյն թէ մթնոլորտին մէջ առկալս մնացած սոյն ախտային թոյներն մեր մարմնոյն մէջ ինչպէս կը մտնեն, թէ մորթէն կը ծծուին, մարսողական գործարանաց միջոցաւ կը մարսուին, կամ շնչառութեան միջոցաւ կ'անցնին թոքերուն եւ անկից ամբողջ արեւային դրութեան մէջ, ամենայն հաւանականութիւն կը ցուցնէ որ փոխադրելի հիւանդութեանց եթէ ոչ ամենքն ալ, գէթ մեծ մասն շնչառութեամբ է որ մեր մարմնոյն մէջ կ'անցնին: Վասն զի մորթը ոչ բաւական ընդարձակ տարածութիւն (մեծագոյն մասն հագուստներով պահպանուած լինելով) եւ ոչ բաւական զօրաւոր ծծողական յատկութիւն ունի սոյն թոյներն ընդունելու համար: Մարսողական գործարանն եւս ոչ այնչափ մթնոլորտին, որչափ կերակրոց հետ հպման մէջ լինելով, դիւրութիւն չունի սոյն թոյներն իրեն քաշելու: Միւս կողմէ, սոյն գործարանն մարսելու յատկութիւն ունենալով, եւ փոխադրական տարրերն եւս՝ ինչպէս որ յառաջագոյն եւս ըսած եմք՝ ոչ այլ ինչ լինելով եթէ ոչ անհունապէս փոքր անասնիկներ կամ բուսիկներ, չթողուր որ նոքա իրենց խկական վիճակին մէջ արեան մէջ անցնին, այլ զանոնք կը մարսէ, այսինքն կը կերպարանափոխէ, կը ջնջէ, որով նոքա իրենց կենդանեկան զօրութիւննին կորսնցընելով չեն կարող ալ եւս արդասաւորիլ եւ իրենց յատուկ եղած հիւանդութիւնն յառաջ բերել: Մարսողական գործարանաց սոյն յատկութիւնն խիստ յայտնի է կենդանեթոյներու (venin) համար, ինչպէս է օձե-

րուն թոյնը, որ, եթէ ուղղակի արեան մէջ թափանցէ ճեղքի մը միջոցաւ, կը թունաւորէ զմարդ. բայց եթէ նոյն թոյնն ուտուի, բնաւ ներգործութիւն մը չունենար: Ահա այս պատճառաւ է որ օձէ խայթուողի մը վերքը ծծելով կրնամք խայթուողն ազատել՝ առանց մեք թունաւորուելու: Նոյնպէս կատաղութեան վերայ եղած փորձեր եւս նոյնն հաստատած են, այսինքն թէ ժահրերն մարսողական գործարանաց մէջ մանեկով կըջնջուին եւ չեն կարող ներգործել մարմնոյն վերայ:

Կը մնայ մեզ ուրեմն երրորդ դուռ մը, այն է թուքային լորձաթաղանթն: Արդարեւ սոյն մաշկն բաւական ընդարձակ եւ միշտ մթնոլորտին հետ յարաբերութեան մէջ լինելով, եւ իւր վերայ առատապէս արլւն ճեմելով, ամէն դիւրութիւն ունի մթնոլորտին մէջ առկաի մնացած թոյները ծծելով արեան մէջ մտցնելու: Յառաջագոյն յիշուած Շօվօյի փորձն եւս, որ էր պատուաւորի փոշի շնչել տալ չպատուաստուող տղու մը, կրնայ ապացոյց մ'եւս լինիլ այս ենթադրութեան, որ եթէ ոչ ստոյգ, գէթ ամէնէն հաւանականն է:

Թխտումն. — Փոխադրական հիւանդութիւն մը յառաջ եկած միջոցին նկատողութեան արժանի դէպք մը տեղի կ'ունենայ, այն է թէ փոխադրական տարրին ներգործած ժամանակէն մինչեւ հիւանդութեան երեւան ելած ատեն ժամանակամիջոց մը կ'անցնի, որ Թխտումն շրջան (période d'incubation) կը կոչուի:

Սոյն միջոցին մէջ փոխադրական տարրն կերպիւ իւր կը պատրաստուի, կը սնանի, կը բազմապատկի: Ուրիշ կերպ խօսելով, սոյն շրջանը կրնայ նմանիլ յղութեան, որ արգասաւորութեան վայրկեանէն սկսելով կը տեսէ մինչեւ ծննդաբերութեան ժամը:

Ընթերցողը դիւրաւ կրնայ մտաբերել թէ զանազան հիւանդութեանց մէջ կարելի չէ որոշակի կերպիւ ճշդել սոյն շրջանին տեւողութիւնը, վասն զի այն ատեն միայն կարելի է այդ, երբ ստուգապէս գիտնամք փոխադրական տարրին ներգործած վայրկեանը: Ասկից կը հետեւի թէ պատուաստելի հիւանդութեանց սոյն շրջանին տեւողութիւնը դիւրին է գտնել, մինչդեռ չնչմամբ կամ մանաւանդ

մթնոլորտին միջոցաւ հողորդութեանց մէջ չեմք կարող գտնի ճշդել:

Կան հիւանդութիւնք որոց թխումն չըջանը շատ կարճ է, եւ այլք որոց տեւողութիւնը խիստ երկայն եւ մինչեւ իսկ անորոշ է: Հետեւեալ օրինակները կուտամք հոս մի քանի հիւանդութեանց սոյն չըջանին մերձաւոր կերպիւ տեւողութեան վերայ.

Պատուաստ. — պատուաստման օրէն սկսեալ մինչեւ 3-8 օր, Ծաղիկ

Կարմրախտ	}	5-10-15 օր
Հարսանիթ		
Կապոյտ հազ		

Գաղիական ախտ. — 20 էն մինչեւ 60 օր,

Պարզ չարակեղ. — 1 էն 10 օր,

Ջերմամիդութիւն. — 3-8 օր,

Կեղծամաշկութիւն

Մաղձախտ	}	մի քանի օրեր,
Ժանտախտ		
Ծննդական տենդ		
Նեխական տենդ		

Որովայնային ժանտաւտենդ	}	10-20 օր,
Եռացական ժանտաւտենդ		

Էնդհատական տենդ. — մի քանի շաբաթ,

Կատաղութիւն. — 20—30 օրէ մինչեւ մի քանի շաբաթներ, ամիսներ, տարիներ իսկ (?):

Եթէ ծիւրախտին փոխադրելիութիւնը վերջնականապէս հաստատուի, թխումն չըջանը շատ երկայն լինելու է, մի քանի ամիսներ կամ տարիներ:

Հիմայ հոս հարցում մը կը ծագի, թխումն չըջանին մէջ գտնուող մէկն առողջ թէ հիւանդ համարուելու է: Սոյն չըջանին մէջ գտնուող անձինք բնաւ որ եւ է անհանգստութիւն մը չեն ունենար, եւ եթէ երբեմն փոքրիկ անհանգըստութիւններ կ'զգան, ողբա աւելի կ'սկսածանաց եւ մտատանջութեանց արգիւնք են, եթէ կը կասկածին հիւանդութիւն մ'առած լինիլ: Իսկ բժշկաց համար ցայժմ գտնուած չէ միջոց մը որով կարելի լինէր գիտնալ թէ այս կամ այն

անձն այս կամ այն հիւանդութեան ազդեցութեան ներքեւ է, որ ապագային մէջ երեւան պիտի ելնէ: Սա դիտել հարկ է միայն թէ՛ սոյն շրջանին մէջ գտնուող անձ մը չէ կարող իւր ունենալիք հիւանդութիւններն այլու հաղորդել, բայց չէ կարող եւս անկից խուսափիլ: Ուրեմն սա ունի հիւանդութիւնն, ոչ թէ գործունէութեան այլ պատրաստութեան մէջ:

Կարեւոր կէտ մ'ալ սա է թէ՛ պէտք չէ սոյն շրջանը շփոթել հիւանդութեան նախանշանաց (prodrones) հետ, որովհետեւ սոքա արդէն երեւան ելած հիւանդութեան կը պատկանին, մինչդեռ թիսաման շրջանին մէջ բնաւ որ եւ է նշան մը տեղի չունենար:

Փոխադրական տարեր ներգործութեան շաւաղոյն ժամանակը. — փոխադրական հիւանդութիւն մը ոչ միայն իւր ամբողջ տեսողութեան մէջ փոխադրելի չէ, այլ նաեւ իւր այս կամ այն շրջանին մէջ աւելի ազդուութիւն կը ցուցնէ քան միւսներուն մէջ: Վերը տեսանք որ թիսաման շրջանին մէջ փոխադրութիւն չէ կարող լինել՝ նոյնպէս է նաեւ ապաքինութեան (convalescence) մէջ:

Եթէ հիւանդութիւնն խաղաւարտային է, ինչպէս են օրինակի համար ծաղիկը, պատուաստը, փոխադրութեան ամենէն նպաստաւոր ժամանակն է այն՝ յորում խաղաւարտը ամբողջովին կազմուած լինելով դեռ յստակ եւ թափանցիկ հեղուկ մը կը պարունակեն, աւելի վերջն՝ երբ հեղուկն սկսի թարախի վերածուիլ՝ ժահրին զօրութիւնը կը տկարաբանայ: Բայց եւ այնպէս տեսնուած է որ ծաղիկէ մեռած անձանց ոսկերոտիք տարիներէ վերջ գերեզմանէ դուրս հանուած ատեն, կրցած են տակաւին նոյն հիւանդութիւնն հագորդել այլոց:

Կարմրախտն եւ հարսանիթն փոխադրական մեծագոյն զօրութիւն կը ցուցնեն եռացական շրջանին մէջ, այսինքն երբ հիւանդութիւնը դուրս կուտայ, եւ սա կը տեսէ մինչեւ որ հիւանդին մարմինը ծածկող նուրբ փոշին բոլորովին անհետի:

Որովայնային ժանտաւտենդն իւր երկրորդ եւ երրորդ շրջանաց մէջ կը ցուցնէ մեծագոյն ազդուութիւնն, այսինքն հաւանականաբար 10—12 օրէն մինչեւ 30—35օր օրը:

Ծիւրախտին փոխադրելութեան յարմարագոյն ժամանակն ալ կը թուի լինել սոյն աստին երրորդ շրջանն, յորում՝ հիւանդութիւնն բաւական յառաջացած լինելով, թարախով լի խոռոչներ կ'սկսին կազմուիլ թոքերուն մէջ:

Ընդհանրապէս խօսելով, փոխադրութեան ամենէն գործօն ժամանակն այն տունն է, երբ փոխադրական տարրը պարունակող գործարանն ամէն ժամանակէ աւելի հիւանդ է եւ ամէն ժամանակէ աւելի արտադրութիւն յառաջ կը բերէ: Մեր յօդուածին առաջին մասին մէջ ցուցնցած լինելով թէ զանազան հիւանդութեանց մէջ փոխադրական տարրը պարունակող գործարանք որոնք են, հարկ չեմք համարիր վերստին սոյն խնդրոյն վերայ խօսելու:

Փոխադրական տարեր ներգործութեան եղանակն. — Մինչեւ հիմա կարելի եղածին չափ համառօտիւ եւ՝ ըստ մեր կարծեաց՝ բաւական հասկանալի եղանակաւ ցուցնելէ՝ յետոյ թէ ինչ է փոխադրական տարրն, թէ ինչպէս կը ծնի, կ'աճի, կը զարգանայ, թէ ինչ ձեւով կը ներկայանայ, ինչ եղանակաւ կը տարածուի, ինչ միջավայրներու մէջ կը գործնուի, եւ ինչ գործարանաց միջոցաւ առողջ մարմնոյն մէջ կը թափանցէ, յօդուածոյս սոյն երկրորդ մասը փակելու համար կը մնայ մեզ խօսիլ սա վերջին խնդրոյն վերայ եւս, թէ փոխադրական տարրն ինչ կերպով առողջ մարդուն վերայ կը ներգործէ, այսինքն թէ այսչափ ամենափոքր քանակութեամբ այսչափ նուրբ նիւթ մը ինչպէս կարող է այնչափ ազնաներ գործել մեր մարմնոյն մէջ: Այս խնդիրը լուսարանելու համար բազմաթիւ ենթադրութիւններ եղած են, որք իրարմէ բոլորովին տարբեր, եւ՝ որ յոռեգոյնն է՝ մինչեւ իսկ իրարու հակասական են: Ամէն անգամ որ հեղինակ մը նոր տեսութիւն (théorie) մը կը գտնէ, բնականաբար կ'սկսի նախ իւր նախորդաց գաղափարները հերքել եւ իւր աշխատութեան սոյն քննադատական մասին մէջ մեծ յաջողութեամբ փայլելէ յետոյ, աւելի կարեւոր մասին, այն է՝ իւր տեսութիւնը բացատրելու եւ ապացուցանելու գործին մէջ, անհունապէս աւելի տկար եւ միջին կ'երեւի: Ուստի գիտութեան այժմեան վիճակին մէջ լաւագոյն է՝ առ այժմ՝ ազդեալութիւնն իստատովանելու քաջութիւն ունենալ եւ սպա-

սել որ նորանոր հետազոտութիւնք եւ փորձառութիւնք գան
գտնել եւ հաստատել ինչ որ միմիայն տեսականութիւնք
(théorisme) չբաւեր բացատրելու: Միայն թէ ամեն հաւա-
նականութիւն այժմէն կը ցուցընէ թէ սոյն երեւոյթին մէջ
կամ խմորումն (fermentetion) տեղի կ'ունենայ եւ կամ լաւ
եւս՝ կենդանական արգասաւորութիւն (reproduction): Այս
կարծիքն կը պաշտպանեն այժմ սոյն ինդրոյն վերայ հեղի-
նակութիւն համարուող գաղիացի, գերմանացի եւ անգլիացի
գիտունք:

Ս. Յ. ՅԱԿՈԲԵԱՆ (1)

Ա. Ռ.

ՎՈԼՖԿԱՆ ԱՄԷՏԷ ՄՈՉԱՐ

Ո՛ր երկնային դու հանճար,
Հաղիւ աշխարհ թէ իջար,
Հաղիւ անմահ քո երգոց
Հսուեցան լաց ու կոծ:

Հաղիւ թէ քո հառաչանք
Զերդ յեդեմայ արձագանդ,
Մեր ականջաց հնչէին
Ո՛ր ոգիդ երկնային.

Որ արտաթեւ մի հրեշտակ,
Կամ հեշտ երգոց մի սոխակ,
Առ մեզ թըռած կը թուէր
Որ փարատէ մեր ցաւեր:

Երբ դու մէկէն ամէն բան
Տեսար քեզի անարժան,
Պարզեցիր թեւդ ու թըռար,
Աստեղաց ի կամար:

(1) Յօդուածոյս Գ. մասն յաջորդ էնում:

Այնքան շուտով, ո՛հ, ինչո՞ւ,
Վսեմ սոխակ ողբերգու
Թողու՛ր զաշխարհ ու փախչի՛ր,
Զերդ բանա՛յ զապրալիր:

Պատճառն արդեօք... ան, սա չէ՞
Որ ի վայրագ այս յերկրէ
Յաւեր միայն քաղցեցիր
Յահուն սուգ վշտալիր:

Ո՛վեհ Մօզար, այն փառաց
Որ տուիր քո Հայրենեաց,
Նա քեզ փոխան, ինչ ըրա՛ւ,
Դամբան միսկ չը տուաւ:

Երգէ՛ յերկին, վեհ ոգի,
Զի այս երկիր վայրենի,
Միշտ անարժան է եղած,
Սուրբ եւ վեհ հանճարաց:

Եւ երբ մարդիկ կուրօրէն
Հոգին տանջել կը փորձեն,
Աստ իւր վրէժն նա լուծէ՛
Քեզ նըման... երբ լռէ՛:

ՍՏԵՓՍՆ ՍՈՒՐԵՆԵԱՆ

ԿՐԹԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄ Ի ԶՄԻՒՌՆԻԱ

Երբ Պօլսեցիքս կը ձեռնարկէինք Սամաթիոյ հրկիզեալ ե-
կեղեցւոյն վերաշինութեան, Զմիւռնիացիք կ'աւարտէին եւ
հանդիսապէս կը բանային վերաշինեալ Ս. Հովսիփմեան
աղջկանց վարժարանն: Հոս եկեղեցի, հոն դպրոց. գուցէ
ոմանք այս պարագայէն հետեւցնեն Բարձրաշնորհ Տ. Ներ-
սէս Վարժապետեանին եկեղեցասիրութիւնն եւ Գերաշնորհ
Տ. Մելքիսեդեկ Մուրաատեանցին դպրոցասիրութիւնն: Այս-
պիսի հետեւութիւն մը, — որու նմաններն ո՛չ միայն ընտա-

նեկան ու ժողովրդական ակմբոց, այլ եւ բարձրագոյն չըր-
ջանակաց՝ ազգային ժողովին եւ ազգային մասնոյն մէջ՝ ալ կը
յայտնուին երբեք երբեք, — այսպիսի հետեւութիւն մը՝
կ'ըսենք՝ բնականօրէն թիծաղ միայն կ'ազդէ համայն ողջա-
միտ անձանց : Սակայն անբաւ ուրախութիւն անշուշտ կ'ազ-
դէ յաւէտ՝ համայնից հետ մեզ ալ՝ եկեղեցւոյ մ' եւ վար-
ժարանի մը շինութիւնն, ուր որ պէտքն զգալի է սոյն կըր-
կին հաստատութեանց — որոց մին միւսին նախագաւթն է՝
Գերբաշնորհ Տ. Խորէն Նար-Պէյի դեղեցիկ բացատրութեան
համեմատ :

Ստոյգ է թէ՛ գրեթէ նոյն մնալով եկեղեցեաց թիւն՝ օր
ըստ օրէ պիտ'աճի վարժարանաց թիւն. եւ այս համեմա-
տութիւնն՝ որ ի նպաստ կրթարանաց կ'աւելնայ՝ ունի կրկին
պատճառ, որոց մին է կրօնից համեմատաբար հաստա-
տուն կամ կայուն հանգամանքն, եւ երկրորդն է՝ կրօնից
հնութիւնն եւ հետեւաբար եկեղեցեաց թուոյն այժմեան
առաւելութիւնն : Արդ, ոչ ոք ի հաւատացելոց — ասողիկ
կամ անասողիկ — իրաւունք ունի վերաորուելու եւ գայ-
թակղելու, եթէ պարզապէս ըսենք թէ եկեղեցեաց այլ եւս
պէտք չը կայ, եւ կրթարանաց կարի յոյժ պէտք կայ, կրօնքն՝
էր երբեմն՝ աստիճաններ ունէր, եթէ կրնանք այսպէս խօ-
սիլ. քահանայք եւ ժողովրդականք թղթովին զատ դաս ու
զատ մարմին կը կազմէին. երախայից եկեղեցին կար, ա-
պաշխարողաց եկեղեցին կար, հաւատացելոց ու կոչեցելոց
եկեղեցին կար. Գիտութեան զարգացումն ու կրթութեան
ծաւալումն հարթեցին այդ անհաւասարութիւնն՝ որ կրօնից
բարեշրջութեան մէջ իր պատճառն ունէր, եւ այսօր եկե-
ղեցի մը կայ միայն : Ընդհակառակն, կրթութիւնն որ ի
սկզբան աստիճան մը միայն ունէր — այդ միակ ստտիճանն
իսկ չունէր անշուշտ՝ ուր որ գոյութիւն ու կազմաւորութիւն
չունէր — կրթութիւնն այսօր ունի բազում աստիճաններ ու
բազում բաժանումներ. Նախնական, միջնակարգեան ու հա-
մալսարանական. երբ աստիճաններէն անցնինք մասնազիտա-
կան բաժանմանց, համբելու համար այլ եւս չեն բաւեր մա-
տուներ : Գիտութիւնն, այսպէս, օր աւուր՝ յերկնից ու յերկ-
րէ նորանոր զօրութիւններ ստանալով՝ կ'ընդարձակի եւ կը

ծառայի, մինչդեռ կրօնքն հիւժճում դողցես ունի եւ դէպ իր ծննդեան բնագաւառներն համակերպութեամբ կը նայի: Սակայն հոս ալ՝ տրամաբանութեան տարտալայման կիրառութեամբ՝ չը պարտինք կրօնից պարզացումէն հետեւցնել կրօնից մօտաւոր կամ հեռաւոր վախճանումն. ընդհակառակն, կրնանք ըսել թէ քանի՛ պարզութիւն կրօնք ու քանի՛ նիւթականութենէ հեռանան՝ բուն քրիստոնէութեան նման, այնքան գիտութեան կը մօտենան եւ այնքան իմաստասիրական հանգամանք մը կը ստանան: Թող չը վրդովին Ս. Հարք եկեղեցականք եւ չը դայթակղին թող տիկնայք եւ տեարք հաւատացեալք. մարդս ամեն ժամանակ հարցում մը պիտ'ունենայ տիեզերաց մէջ ընելու, եւ սրտասխան մը պիտ'ունենայ յալուց կամ յերկնից բարձանց ակնկալելու. մարդս, նա որ կ'ընդունի թէ չը սխալիր բնալուծութիւնն, նա որ ի միտ առած է ոչխնչին անհնարութիւնն, անհրաժեշտ հաւատք մը պիտ'ունենայ. մեր նախնեաց հաւատքին հետ անչուշտ բոլորովին նոյն չը պիտ'ըլլայ սոյն հաւատքն. այլ մարդս հաւատք մը պիտ'ունենայ յաւիտեան. — Եւ տառապեալ հոգին ի նանիւր պիտի տենայ Ներսիսեանին. Ոչնչութիւն չը կայ...

Վարժարանք, այո՛, կը բազմանան ընդհանուր երկրին մէջ եւ ընդհանուր ազգին մէջ. — վարժարանք թաղային, եւ մասնաւոր վարժարանք՝ յորոց թաղայինք կ'օգտին. վարժարանք ոչ միայն արու մանկանց համար, այլ եւ աղջկանց համար. վարժարանք ոչ միայն մայրաքաղաքիս մէջ, այլ եւ՝ տեղացւոց թէ՛ կեդրոնական ընկերութեանց ձեռօք՝ գաւառաց մէջ: Մեծիմաստ այլ համեստն Մամուրեան՝ գաւառ կ'անուանէր Զմիւռնիան ալ. ի՛նչ գաւառ, որ չորս հազար ոսկի կը ծախսէ աղջկանց վարժարանի մը վերաշինութեան համար եւ որ կրթանուէր իր փափկասուն տիկնայքն ունի՝ աղջկանց կենդանի օրինակ հանդիսանալու համար. ի՛նչ գաւառ, որուն առաջնորդն հեղինակութիւն մ'է՛ Հայ եկեղեցականութեան ու Հայ գրականութեան մէջ, եւ հաւասար կը յարգուի Հայոց Պատրիարքին, Հայոց Կաթողիկոսին. ի՛նչ գաւառ, ուր կը հրատարակուէր Ծաղիկն՝ ոյր վրայ Վիգդօս իւկօն ալ ովկիանու ծոցէն կը ձգէր ծիածան երբ երբեմն:

ի՛նչ գաւառ, ուր կը հրատարակուի Արեւելեան Մամուլն, ում անհպելի հարցք եւ անհատչելի բարձունք չկան. ի՛նչ գաւառ, ոյր Հիւանդանոցն ըստ ամենայնի սլալատ մ'է. ի՛նչ գաւառ, որ գուցէ պիտի մատակարարէ դասատուներ ու դասագիրքեր կեդրոնական վարժապետանոցին—որ պիտի բացուի. ի՛նչ գաւառ, ուր նոր Մեսրոպ մը երկու հազար հայերէն բառ կը գտնէ եւ կը յօրինէ. ի՛նչ գաւառ, ուր Մամուրեան-Չիլինկիրեան՝ այն նոր Սահակ-Մեսրոպներն՝ այնքան բառ գտած ու յօրինած էին արդէն ընտիր ընտիր երկասիրութեանց եւ ընդարձակ աշատեսակ թարգմանութեանց մէջ. ի՛նչ գաւառ լուսավառ ու մեծափառ՝ այդ Զմիւռնիան. Գոգցենս շուք կուտայ մայրաքաղաքին...

Եթէ աւելի երկարեմ, գուցէ մեր պատուարժան աշխատակիցք վերստին դանգատին թէ՛ տեղ չեմ թողուր իրենց երկրագունձի մէջ. Ուստի կը կնքեմ խօսքս, Զմիւռնիոյ պատուական գաւառացիներն իրենց կրթասիրութեան համար եւ Զմիւռնիոյ Ս. Հռիփսիմեան վարժարանին վերաշինութեան յոգնաջան Յանձնաժողովն իր անձնուիրութեան համար ջերմապէս շնորհաւորելով, ու վերջնոյն շնորհակալութիւն յայտնելով որ — հակառակ ազգային հաստատութեանց ոմանց՝ որոց կարգէն է բազմարդիւն Մխիթարեան միաբանութիւնն — ազգային օրագրաց դասուն դասակից համարելով երկրագունձն, հաճած է Ասիական ընկերութեան հանրօգուտ Հանդիսին՝ որպէս եւ անդամադոյժ ⁽¹⁾ Շարժումիս՝ յղեւ իր Տեղեկագիրն:

ԿԻՆ ԺՐԱԳԼՈՒՄ

ԱՌ ՊԱՐՈՆ ԲԻՒԶԱՆԳ ՊԱՐՈՅԲ

Դուն այդ գրչէն, թուղթէն, գրքէն
վէր բան մ'ունիս, երկնից ընծայն.

(1) Ծաղրաթերթ մը բարեհաճած է սոյն մակդիրով մկրտել Գրական եւ Իմաստասիրական Շարժումն, նմանօրինակ մակդիրներ ալ հաճելով շուայիկ երկրագունձին համար:

Դառինք առուրն եւ հոգք ի քէն
Ի բաց գընան, — երբ տեսնես զԱյն:

Համաշխարհեան հեծք, աղաղակ,
Ընդ յարկաւդ յար արձագանգ տան.
Թերթիդ սեւ է մերթ շրջանակ.
Այլ շողայ դէմքդ, — երբ տեսնես զԱյն:

Օրինագիրք, հրակայ մատեանք,
Հոծ ճարեգիրք, մեծ մեքենայն,
Որք՝ շուրջդ՝ ազդեն քեզ պատկառանք,
Ձեն՝ աչացդ ինչ, — երբ տեսնես զԱյն:

Ժողովուրդն, ում բաշխես համօր
Նոր լոյս եւ սր գրեզ յաւիտեան
Վարէ յանգէտս՝ անհոն ու խոր,
Է տառեր մ'անխօս, — երբ տեսնես զԱյն:

Խոհք Հայ դըպրաց՝ յօդուածք պէս պէս,
Մըտաբեղուն ալեակք նիւեան,
Իբր յովիէան՝ յամենուստ քեզ
Հասնին, — խկ դու դիմես առ Այն:

Զի քո (ւ՛ ամեն մարդկան) ըղձից
Նա է վախճան, — կին ժըրադլուիս.
Նա եւ աղբիւր սուրբ վայելից,
Յուսմէ բարեաց բըղխին բիւր ուխ:

ԳՐԱՍԷՐ ԱՏՈՍ

ՍԱՆԱՍԱՐԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ Ի ԿԱՐԻՆ

Բարձր Հայոց մէջ, բարձրահոգի բարերար մը, բարձրակա-
ռոյց յիշատակարան մը կանգնեց. ընթերցողք անուանեցին
Մկրտիչ Սանասարեանն ու Սանասարեան վարժարանն: Ի-
մասունոյն Սոկրատայ համար կ'ըսեն թէ՛ կը ներշնչուէր դեւէ
մը. ինչ բարեշունչ ոգի մ'է՛ որ կը ներշնչէ յաւէտ Ազա
Սանասարեանն. որովհետեւ այդ չքնաղ ազգայնոյն բարե-

գործութեան առաջին արդիւնքն չէ կարնոյ վարժարանն : Այլ մեք սոյն հաստատութեան վրայ միայն հարեւանցի իմն այսօր պիտի խօսինք , 1884—85 ամին յայտագրին առթիւ , զոր Ուսումնարանին Տեսչութիւնն հաճած է յուղարկել Հանդիսիս :

Ըստ սոյն յայտագրին , Սանասարեան վարժարանն ի կարին հաստատեալ 1881 թուին Մկրտիչ Սարգսեան Սանասարեանի ծախքով , ունի եօթնամեայ ընթացք բաժնուած երկու շրջաններու , որոնք են Առաջին կամ Ստորին , եւ Երկրորդ կամ Բարձր :

Եռամեայ տեսչութեամբ առաջին շրջանին մէջ կ'աւանդուին հետեւեալ ուսմունք . — Կրօնք , Պատմութիւն , Բնագիտութիւն , Աշխարհագրութիւն , Հայերէն աշխարհաբար , Տաճկերէն , Թուաբանութիւն , Գեղադրութիւն , Գծագրութիւն , Երաժշտութիւն ձայնական , Երաժշտութիւն գործիական , Մարմնամարզ :

Քառամեայ տեսչութեամբ երկրորդ շրջանին մէջ ուսանելի նիւթք են .

1. Կրօնք . — Սրբազան պատմութիւն , Քրիստոնէական վարդապետութիւն եւ Պատմութիւն Հայաստանեայց Ս . Եկեղեցւոյ :

2. Պատմական եւ Աշխարհագրական ուսմունք . — Պատմութիւն Ազգային , Օսմանեան եւ Ընդհանուր . Աշխարհագրութիւն բնական , Աստեղագիտական , Քաղաքական եւ վաճառականական :

3. Բնագիտութիւնք . — Կենդանաբանութիւն , Բուսաբանութիւն , Հանքաբանութիւն , Երկրաբանութիւն , Բնաբանութիւն եւ Տարրաբանութիւն :

4. Քանակագիտութիւնք . — Թուաբանութիւն , Գրահաշիւ , Երկրաչափութիւն , Եռանկիւնաչափութիւն եւ Տոմարակալութիւն :

5. Գեղարուեստք . — Գեղագրութիւն , Գծագրութիւն , Նկարչութիւն , Երաժշտութիւն ձայնական եւ գործիական :

7. Լեզուք . — Հայերէն աշխարհաբար եւ գրաբար , Թուրքերէն , Ֆրանսերէն , Անգլիերէն (կամաւոր) :

6. Մարմնամարզ :

Աշակերտք կ'ընդունուին Օգոստոս 16էն մինչեւ Սեպտեմբեր 1. Ցերեկօթիկ աշակերտք պիտի վճարեն կանխիկ Առաջին Շրջանի համար՝ տարեկան 10 Օսմանեան ոսկի. իսկ գիշերօթիկ աշակերտք՝ Մուտքի համար 3 Օսմ. ոսկի, — Առաջին Շրջանի համար՝ տարեկան 18 Օսմ. ոսկի, — Բարձրագոյն Շրջանի համար 20 Օսմ. ոսկի:

Հիմնադրին ծախուք կը պահուին 40 աշակերտք:

Գոհութեամբ ապաքէն կ'ընթեռնունք Յայտագրին մէջ թէ աշակերտք՝ յարմար ամիսներու մէջ՝ պարապոյ ժամերնուն կը զբաղին Գործնական քարտիզագրութեամբ: Սակայն տոգոհութեամբ կը տեսնենք թէ՝ Յայտագրին մէջ իրենց բացակայութեամբ կը փայլին Տնտեսագիտութեան եւ Իրաւաբանութեան նման օգտակար ուսումներ, որք երկրորդական վարժարանաց մէջ անհրաժեշտ կերպիւ կ'աւանդուին յետոպա:

ԱԼՎԱՅԻ ՕՍԲԱՐԸ

(Քերթուած Լորս Պայրընի)

ԻԲ. — Կը լսեմ զբաղցրադաշնակ ձայն փողոյ, կը լսեմ հարսանեկան երգերը: Օգը կը թնդայ զուարթագին ցուցքերէն, զոր արձագանգք հիացմամբ կը վանգեն:

ԻԳ. — Պատերազմողք, իւրեանց կարմրագեղ զարգմանալօք զարդարեալ սաղաւարտներն 'ի գլուխ, Ալվայի գղեակը կը խռնին. իւրաքանչիւր ոք 'ի նոցանէ իւր բազմերկնեան վերարկուաւ ծածկուած, իւր հրամանատարին հրամանաց դէտակնկալեալ կը սպասէ:

ԻԴ. — Բայց ոչ թէ 'ի մարտ կոչուած են սոքա. փողը ցնծութեան ձայնը եւ եթ կը հնչէ. մարտիկք Օսքարայ հարսանիքը հռչակել կ'երթան. ամէն երգ յուրախութիւն կը յորդորեն զլսողս:

ԻԵ. — Բայց ո՞ւր է Օսքար. միթէ՞ ժամանակն բաւական չանցաւ. միթէ՞ աս պիտի լինէր փեսայանալ հանդերձելոյ մ'անհամբերութիւնն. բոլոր կոչնականք, բոլոր Տիկնայք համախմբեալ են յամրոցին. Օսքար եւ իւր եղբայրն եւ եթ կը պակսին:

ԻԶ. — Ուր ուրեմն Ալլան կը հասնի եւ կերթայ Անկուսին քով կը բազմի. « Օսքար ինչու չդար, կը հարցնէ Անկուս, նա՞ ուր է. » Եղբայրը պատասխան կը տայ եւ կ'ըսէ. « Նա բնաւ իմ հետ անտառեմակը (clairière) չեկաւ :

ԻԷ. — « Թերեւս իւր հարսանեաց օրը մոռացած ուղեկորոյս կը վազվազէ այծեմանց ետեւէն : Գուցէ ովկիանու ալիք կալ եւ կապ ունին իւր նաւակը : Այսու ամենայնիւ Օսքարայ ալիքներէն արգիլուիլը կարի հաղուադէպ է :

ԻԸ. — « Ո՛չ, ո՛չ, կրկնեց հայրն ցասուցեալ. որդիս կալ եւ կապ ընողն ոչ որոն է եւ ոչ ալիք. միթէ՛ կարո՞ղ էր նա Մորաի այդպիսի նախատինք մ'ընել. միթէ՛ սեւէ արգելք մը կրնա՞ր զինքն արգիլուլ :

ԻԹ. — « Պատերազմողք, բարեկամք, ամեն զեհ՝ փնտռեցէք որդիս. Ալլան դու եւս նոցա հետ Ալլաի սահմանները ծայրի ծայր քալես. հիմա պիտի մեկնիք. բնաւ պատասխան չեմ ուզեր, մինչեւ սր Օսքարս չը գտնուի : »

(Շարունակելի)

ԹԱԴԵՈՍ ԿԵԶԻՐԵԱՆ

(Հետագայ հատուածք ու ծանուցումներ նախորդ թուոյն մէջ տեղւոյ անձկութեան համար չը հրատարակուեցան, թէեւ շարուած էին :)

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԴՐԱՄԱՏՈՒՆ Ի ԲԱՐԻԶ

Մեր պատուական հայրենակից եւ աշխատակից Պարոն Յովհաննէս Թիւյսիւզեան ո՛չ միայն կը խօսի եւ կը գրէ, այլ եւ կը գործէ : Ազգային մեծ օրաթերթի մը մէջ — ոյր ծառայութիւնք յաւէտ չը պիտի մոռցուին — կարգացինք վերջերս տնտեսագիտական յօդուած մը, յորում իր ազգակիցներն ազգային դրամատան մը հաստատութեան կը յորդորէր ազգասիրաբար Պարոն Թիւյսիւզեան :

Հողն անպատրաստ էր տակաւին Արեւելից մէջ, հետեւաբար եւ Պաթինեօլի բարձունքէն հասնօլ յորդորական ձայնն անլսելի մնաց Հայերէն. գուցէ գտնուեցան ալ որք քմիծաղով մ'ընդունեցան Ազգային դրամատան մ'առաջարկն եւ երազատես ոմն համարեցին հեղինակն՝ որոյ միտքն ան-

գործադրելի գեղեցիկ խորհուրդներ միայն կը յղանար։ Այդ քմիծաղներէն եւ իր հայրենասիրի ջերմ արտասուքներէն՝ Պարոն Յովհաննէս Թիւյսիւզեան ահա ծիածան մը կը կազմէ, ծիածան՝ որ Բարիզէն ի Պօլիս հաշտութեան կամ մանաւանդ յաղթութեան կամար մը գոգցես կը ձեւացունէ դիւթական։ Զի ահա կը հաստատէ նա դրամատուներն ի Բարիզ, — ուր այս տարի տնտեսական մեծ շարժում մը յառաջ եկած է եւ մեծ ժողովրդական Տնտեսական Ընկերութիւն մ'ալ կազմուած է՝ հանդերձ ճիւղերով ի գաւառս։ Ինչ փոյթ թէ նախ ֆրանսացիք պիտի մասնակցին այդ հաստատութեան եւ նոքա նախ անտի պիտ' օգտին։ Թիւյսիւզեան զօրութիւն մ'է, եւ յաւելունք՝ ձգողական զօրութիւն մ'է, քանի որ կը քարոզէ, կ'անձնաւորէ, կը մնարմնաւորէ Տնտեսական գաղափարն։ Ուր ուրեմն Հայք պիտի յարին այդ գաղափարին։ Եւ ընդ հուպ Հայոց մէջ ալ սկսի գուցէ եւ արդիւնաւոր տնտեսական շարժումն, որ պիտի կրնայ միայն՝ ընդ կրթութեան՝ բարոյապէս ազատագրել Հայ ժողովուրդն։

Առ այժմ անհուն խնդութեամբ կը խնդակցինք մեր պատուական բարեկամին, որ անունն իբրեւ նոր օղակ մը կը զօդի այն ոսկեայ շղթային՝ զոր կը կազմեն Շուլցէ-Տէլիշներ, Լուծծաղիներ, Հէրէտիաններ, եւ այլք։ Բարիզի լրագրաց ուրախակցութեանց անարժանաբար — այլ գոռոզաբար՝ ըստ որում Հայ — կը կցենք, այո՛, մեր ամենաջերմ ուրախակցութիւններն առ Պարոն Յովհաննէս Թիւյսիւզեան։ Այս խնդակցութեանց կրկնութիւնն ներուի պիտի մեզ անշուշտ, որովհետեւ կրկին եւ ուժգին ծախահարութեան արժանի գործ մ'է այն, զոր Հանդիսիս ականաւոր աշխատակիցն ի Բարիզ կը հիմնէ՝ Յրէտէնիք Բասիներու, Հէրէտիաներու, Ժուռտաններու, Տըլօնգլներու, եւ այլ հռչակաւոր անձանց գործակցութեամբ։

ԲԱՆԱՍԵՂՇԱԿԱՆ ՄՐՅԱՆԱԿ

Հանդիսիս աշխատակից երկտասարդ բանահիւս Պարոն Ալեքսանդր ֆանոսեանի մէկ բանաստեղծութիւնն, որ Բարիզի Առաջ կիսամետայ գրական հանդիսին մէջ հրատարակուած է, առաջին մրցանակի արժանացած է։

Ջերմապէս կ'ուրախացինք մեր տաղանդաւոր վաստակա-
կցին, որ հաւասար յաջողակութեամբ կը տաղէ իր մայրենի
քաղցր լեզուաւ թէ՛ ֆռանսական տիեզերական լեզուաւ :
Պարսն փանոսեան Նուպար-Շահնազարեան վարժարանի
պանծալի սանուց մին է :

Ա. ՊԵՊԷՌՃԵԱՆ

ՃԱՇԱԿ

ԱՐԴԻ ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ԾԱՂԿԱՔԱՂ

ՅԱՇԽԱՐՀԻԿ ԼԵՋՈՒԿ

Հանդերձ կենսագրական, պատմական, դիցաբանական եւ
աշխարհագրական ծանօթութեամբ :

Բ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Փոփոխեալ եւ խիստ նոխսցեալ

ՀԱՏՈՐ Ա.

Գին 5 Դահեկան

ԱՍԻԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Մեծապատիւ Տ. Առաքել Պիպէռճեան իր նոր աշխատա-
սիրութենէն՝ որ քաջալերութեան արժանի գործ մ' է՝ 5 օ-
րինակ նուիրեց Ասիական ընկերութեան :

Մեծապատիւ Տ. Յարութիւն Զինճիրճեան հանրածանօթ
հրատարակիչ-գրաւաճառն ալ նոյն ընկերութեան օրինակ մը
նուիրեց Սահմանոսի Ասողկայ Տիեզերական պատմութիւնէն :

Պարտ կը համարինք մեր շնորհակալիքն յայտնել յիշեալ
պատուարժան նուիրատուաց :

ՎՐԻՊԱԿ. — Նախորդ թուոյն մէջ Տ. Եղիազար Մուրա-
եանի գրքին ծանուցման տակ դրուելու տեղ՝ Տ. Գրիգոր
Զիլինկիրեանի գործին վրայ խմբագրական քանի մը տողե-
րուն վրայ դրուած են հետագայ բառերն՝ Հաղորդումս
խմբագրութիւնն :

ՎԵՐՋԻՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՔ

ՄԻՀՐԱՆ ԱՐԻԿԵԱՆ. — Տանը Փաստաբանը.
ՏԻԳՐԱՆ ՍԵԹԵԱՆ. — Դատուն եւ Աշուն.

Պ Ա Յ Մ Ա Ն Ք

Երկրագունքը կը հրատարակուի ամիսն անգամ մը :

Տարեկան բաժանորդագինն է՝ 4 . Պոլսոյ համար երկու արծաթ մէնիս, զաւառաց համար յիսուն դանեկան արծաթ, օսար երկիրներու համար 12 Ֆրանկ , քղբասարութեան ծախսն ընկերութեանս վրայ լինելով :

Բաժանորդագրութեան տեղին է Մեծ . Աւետիս Էփէնտի Եօրտանեանի գրասենեակը , Կ. Պոլիս , Կամուրջին գլուխը , Վալիսէ Սուլքան խան , քիւ 6 :

Խաբազրութեանս վերաբերեալ յարկերն ուղղելի են առ Հանդիսիս Տնօրէն՝ Նոյիս Տէմիրբալաշեան , Կ. Պոլիս Հաւուզլու խան , միջին յարկ , քիւ 4 : Տնօրէնը գրասենեակը կը գտնուի՝ Զորեշարքի եւ Շաքար օրերը կէս օրէն յետոյ :

Իւրաքանչիւր քերթի գինն է չորս դանեկան :

Կը վանառուի հետեւեալ տեղերը՝

Կ. Պոլիս . ջրավանառ Պօղոս Աղաի եւ Յակոբ Աղաի խանութներն ի Պահնէ գաբու :

ԴՈՐՇՈՒՄԱՆՈՒԹԻՒՆՔ

Փարիզ .	Մեծ . Գաբրիէլ Էփէնտի Էգնայան (M. Kapriel Eknayan, Rue du Faubourg Montmartre 47. Paris)
Մանչեսթըր	» Գ Էփէնտի Մոլսովաքեան (Mr. K. Moldovack care of Messrs Gumushguerdan Bros. 100 Portland St. Manchester.
Վարնա .	» Կարապետ » Յովասափեան
Կարփն .	» Յակոբ » Համամեան
Եօզդան	» Միւրան » Քիւրմեան
Ափիօն Ք. Հիսար »	Սիլաս » Գալիքեան
Արվազ »	Ն. » Տաղտարեան
Մարաշ »	Սարգիս » Գ. Սամուէլեան

 Հասցէի փոփոխութեան եւ քերթերու ընդունելութեան անկանոնութեան պարագային , Տնօրէնութեանս՝ ժամանակին ինչպէս չալ կը խնդրուի :